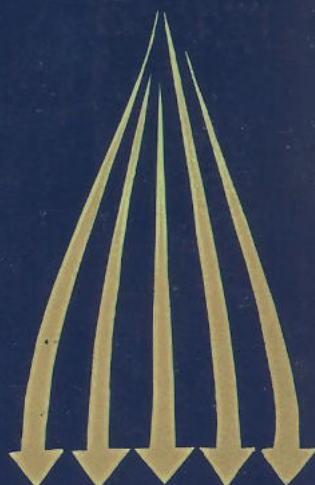

ΓΙΑΛΛΟΥΡΙΔΗΣ ΧΡ.—ΑΛΕΙΦΑΝΤΗΣ ΣΤ.
Επιμέλεια

ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ
ΤΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

ΑΛΕΙΦΑΝΤΗΣ ΣΤ.-ΒΑΛΗΝΑΚΗΣ Γ.-ΓΙΑΛΛΟΥΡΙΔΗΣ ΧΡ.-GREGOREVA G.-
ΚΟΥΛΟΥΜΠΗΣ Θ.-ΚΟΥΤΡΗΣ Α.-ΜΑΡΚΟΓΙΑΝΝΗ Α.-ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ.-
ΤΣΑΡΔΑΝΙΔΗΣ Χ.-ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ Δ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ : ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΩΝΣΤΑ

ΑΘΗΝΑ 1988
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΟΕΣ

1. ΑΛΒΑΝΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Δημήτρης Μιχαλόπουλος

1.1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Πιλυριοί ή Θράκες; Αυτόχθονες ή επήλυδες; Το πρόβλημα της καταγωγής των Αλβανών δεν έχει ακόμη βρει την οριστική του λύση και, όπως φαίνεται, μάλλον δεν θα τη βρει στο άμεσο μέλλον. Από σειρά πάντως επιφανών ερευνητών, που αρχίζει με τον ιδρυτή, στα μέσα του 19ου αιώνα, της αλβανολογίας J.G. Hahn και φτάνει σε γνωστούς αρχαιολόγους και ιστορικούς, οι οποίοι δουλεύουν σήμερα στα Τίρανα, υποστηρίχθηκε η άποψη πως στη Shqipëri, τη Χώρα του Αετού, ένας και μόνος λαός δρα και δημιουργεί από την Προϊστορία μέχρι τις ημέρες μας.

Η πρώτη πάντως αξιόλογη εμφάνιση των Αλβανών υπήρξε απόρροια της οθωμανικής εξάπλωσης. Ήδη από το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα, η πίεση των Τούρκων ήταν καταλυτική: στα 1385 ο σουλτάνος Μουράτ ο Α΄ κατέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Πριν από την κατάκτηση όμως, κύματα Αλβανών έφυγαν από τις εστίες τους, κατέβηκαν προς τη Νότια Ελλάδα κυρίως, αφομοιώθηκαν πλήρως από τον εθνικό περιβάλλον του τόπου όπου εγκαταστάθηκαν και, στους μετέπειτα αιώνες, αποδείχθηκαν οι σκληρότεροι και περισσότερο επίφοβοι εχθροί των Μουσουλμάνων. Βέβαια, στα 1417 η υποταγή της παλιάς τους πατρίδας είχε ολοκληρωθεί. Το νότιο, συγκεκριμένα, τμήμα της είχε κιόλας προσαρτηθεί στο Κράτος του σουλτάνου· το δόρειο εξακολουθούσαν να διοικούν παλιές, ντόπιες οικογένειες φεουδαρχών, οι αρχηγοί των οποίων όμως ήταν πια υποτελείς του Οθωμανού ηγεμόνα. Από μια τέτοια οικογένεια προήλθε όμως ο Γεώργιος Καστριώτης, εθνικός ήρωας των Αλβανών. Όμηρος αρχικά στην αυλή του σουλτάνου, στην οποία αναγκάστηκε να ασπασθεί το Ισλάμ, ονομάστηκε Ισκεντέρ (Αλέξανδρος) και πήρε, ως αντάλλαγμα, τον τίτλο του μπέη (από όπου και η προσωνομία του Σκεντέρμπεης). Ο Καστριώτης δραπέτευσε, στα 1443, από το τουρκικό στρατόπεδο, κατέλαβε με δόλο το φρούριο της Κρόσιας, ξαναγύρισε στο Χριστιανισμό, ξεσήκωσε την πατρίδα του και μέχρι το 1468, έτος του θανάτου του, αντιμετώπισε με θεαματική επιτυχία όλες τις προσπάθειες των Τούρκων να την υποτάξουν και πάλι. Η σημαία του, με το δικέφαλο αετό, παραμένει έμβλημα και του σημερινού αλβανικού Κράτους.

Στις αρχές πάντως του 16ου αιώνα, η χώρα είχε προσαρτηθεί πλή-

ως στην οθωμανική αυτοκρατορία. Ιδιαίτερα επιτυχής αποδείχθηκε, μάλιστα η διείσδυση του Μωαμεθανισμού, ο οποίος και έμελλε γρήγορα να επικρατήσει, κυρίως στην Κεντρική Αλβανία· αντίθετα, ο Νότος παρέμεινε πιστός στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, ενώ οι πληθυσμοί του ορεινού Βορρά διατήρησαν τους παλιούς εκκλησιαστικούς δεσμούς τους με τη Ρώμη. Γύρω στα 1600 άλλωστε, η ίδρυση νέας πόλης, των Τιράνων, κατέδειξε την τάση αναγωγής του μουσουλμανικού τμήματος της χώρας σε βασικό 'σημείο στήριξης' της οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια.

Πράγματι, η προτίμηση των σουλτάνων προς τους Αλβανούς, που ήταν Μουσουλμάνοι υπήρξε εμφανής και διαρκής μέχρι σχεδόν την κατάλυση της οθωμανικής κυριαρχίας στη Χερσόνησο του Αίμου. Αυτοί χρησιμοποιούνταν είτε ως άτακτοι - αλλά ιδιαίτερα αξιόμαχοι - πολεμιστές είτε ως υπάλληλοι του Κράτους, που γρήγορα προωθούνταν στις ανώτερες βαθμίδες της ιεραρχίας· περιπτώσεις Αλβανών που κατέλαβαν το αξίωμα του μεγάλου βεζύρη είναι γνωστές και χαρακτηριστικές. Αυτό βέβαια είχε ως αποτέλεσμα μεγάλη καθυστέρηση όσον αφορά τη δημιουργία αλβανικής εθνικής συνείδησης. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα - και εν πολλοίς μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ού - οι πιστοί στο Ισλάμ Αλβανοί ένιωθαν Τούρκοι, ενώ παράλληλα οι Ορθόδοξοι του Νότου, όπου άλλωστε υπήρχαν και συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί, βρίσκονταν κάτω από την πολιτιστική - και συνήθως και εθνική επήρεια - της Ρωμιοσύνης. Όπως θα μπορούσε να περιμένει κανείς, οι Χριστιανοί του Βορρά έλκονταν από μεγάλα πολιτικά κέντρα του Καθολικισμού - τη Βιέννη ή τη Ρώμη. Η διερεύνηση των βαθύτερων αιτιών της αποτυχίας του Αλή πασά του Τεπελενλή, στην προσπάθεια χειραφέτησής του από την Υψηλή Πύλη, δεν οδηγεί παρά στη διαπίστωση της ανυπαρξίας, σε εποχή κατά την οποία η αφύπνιση των βαλκανικών λαών είχε ήδη αρχίσει, εθνικού αισθήματος στους Αλβανούς.

Ο αγώνας για διαμόρφωση και παγίωση ιδιαίτερης αλβανικής συνείδησης άρχισε ουσιαστικά στα 1878: σε πόλη του Κοσσυφοπεδίου έγινε συνέδριο, στο οποίο αντιπροσωπεύθηκαν τόσο οι Μουσουλμάνοι όσο και οι Ορθόδοξοι και Καθολικοί. Οι ογδόντα αντιπρόσωποι που πήραν μέρος συνέληξαν τον Σύνδεσμο της Πριζρένης, στους κόλπους του οποίου γρήγορα αναφάνηκαν δύο τάσεις, μία συντηρητική, που ακολουθούσαν οι Μωαμεθανοί κυρίως, οι οποίοι πίστευαν πως η ακεραιότητα του ευρωπαϊκού τμήματος της αυτοκρατορίας αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση της διασφάλισης των συμφερόντων του αλβανικού λαού, και άλλη, εθνικιστική, την οποία ακολουθούσαν όσοι ήθελαν την αυτονόμηση της χώρας. Η αντιπαράθεση των δύο απόψεων υπήρξε οξύτατη, αλλά στα 1881 οθωμανικά στρατεύματα μπήκαν στο Κοσσυφοπέδιο και

διέλυσαν τον Σύνδεσμο. Αυτός δεν κατόρθωσε, βέβαια, ούτε να δώσει λύση στο αλβανικό πρόβλημα ούτε, πολύ περισσότερο, να ξεσηκώσει τους Αλβανούς σε κίνημα εθνικής αφύπνισης· η μεγάλη του όμως προφορά ήταν το ότι κατέδειξε στη διεθνή κοινή γνώμη τη μέχρι τότε αγνοημένη σχεδόν ύπαρξη αυτών των τελευταίων καθώς και την ανάγκη επίλυσης - ή, έστω, διευθέτησης - του προβλήματος χειραφέτησής τους.

Προς τα τέλη του 19ου αιώνα άλλωστε, οι εθνικιστές αποδείχτηκαν μεθοδικοί και αποτελεσματικοί στη δουλειά τους· στόχος τους άμεσος ήταν η πνευματική αναγέννηση του λαού. Αυτό πίστευαν πως μπορούσε να επιτευχθεί με την καλλιέργεια της γλώσσας και την ίδρυση αλβανικών σχολείων (μέχρι τότε η εκπαίδευση δινόταν σε ιδρύματα τουρκικά, ιταλικά, ελληνικά). Η δημοσίευση της «Ιστορίας του Σκεντέρμπεη» του Naim Frashëri, ο αδελφός του οποίου Abdyl υπήρξε πρωτεργάτης της ίδρυσης του Σύνδεσμου της Πρισρένης, σημείωσε την απαρχή της νεότερης αλβανικής λογοτεχνίας· στα 1887 εξάλλου άνοιξε στην Κορυτσά και το πρώτο σχολείο -ιδιωτικό βέβαια- στο οποίο μπορούσαν να φοιτήσουν τόσο Χριστιανοί όσο και Μουσουλμάνοι, στα πλαίσια του προγράμματος του οποίου δινόταν έμφαση στη διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας. Το 1908, η επανάσταση των Νεοτούρκων έδωσε μεγάλη ώθηση στην κίνηση αυτή· σε όλη τη χώρα άνοιξαν σχολεία αλβανικά, στα οποία η εγγραφή γινόταν ανεξάρτητα από το θρήσκευμα, ενώ παράλληλα εμφανίζονταν και εφημερίδες στη «γλώσσα του λαού». Η μετά το 1909 όμως ανάπτυξη, από την πλευρά της Πύλης, ισχυρών συγκεντρωτικών τάσεων είχε ως αποτέλεσμα την παρεμβολή προσκομιμάτων στην κίνηση αυτήν, κάτι που, φυσικά, επέφερε την αντίδραση των Αλβανών. Κατά τα έτη 1910 και 1911 εκδηλώθηκαν στη χώρα εξεγέρσεις. Η πιο σημαντική ήταν εκείνη των Μαλισσόρων, στον Βορρά· ρόλο σε αυτήν έπαιξε και η Ελλάδα.

Πράγματι, η τελευταία ενδιαφερόταν πάντοτε για την εξέλιξη του αλβανικού προβλήματος. Μετά μάλιστα την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και της περιοχής της Άρτας το 1881, φαίνεται πως επανειλημμένα εξετάστηκε στην Αθήνα η προοπτική ένωσης Ελλάδας και Αλβανίας, στα πλαίσια Κράτους δυαδικού, πάνω στο πρότυπο της Αυστροουγγαρίας. Θανάσιμο πλήγμα στην προοπτική αυτή κατάφερε η κατά το 1912 εδαφική διασαφήνιση, από την οθωμανική κυβέρνηση, του όρου Αλβανία: αναγνωρίστηκε τότε πως σε αυτήν περιλαμβάνονταν ολόκληρα τα διαίετια Σκόδρας και Ιωαννίνων και εκτεταμένα τμήματα εκείνων του Κοσσυφοπεδίου (Κοσόβου) και Μοναστηρίου. Ήταν πια σαφές πως οι βλέψεις Ελλήνων και Αλβανών συγκρούονταν.

Τον Οκτώβριο του 1912 άρχισε ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος· στους κύκλους των εθνικιστών η αναταραχή υπήρξε μεγάλη, γιατί η

στάση την οποία έπρεπε να τηρήσει ο αλβανικός λαός, όσον αφορά τις εξελίξεις, αποτελούσε πρόβλημα - και μάλιστα σημαντικό. Έτσι, λίγες ημέρες μετά την κήρυξη, στις 8 εκείνου του μήνα, πολέμου από το Μαυροβούνιο κατά της Τουρκίας, οι ιθύνοντές τους συγκεντρώθηκαν στα Σκόπια, καθόρισαν ως πρώτο στόχο της παραπέρα δράσης τους τη διαφύλαξη της ακεραιότητας της Αλβανίας, επέδωσαν σχετική διακήρυξη στους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων και αποφάσισαν ότι, παρά τις μεγάλες πιθανότητες έκβασης της σύρραξης σε βάρος της αυτοκρατορίας, οι Αλβανοί έπρεπε να συμπράξουν με τα οθωμανικά στρατεύματα - ακριβώς για να αποφευχθεί ο διαμελισμός της χώρας τους. Οι εξελίξεις των επιχειρήσεων στα διάφορα μέτωπα έμελλαν να επιταχύνουν τη δράση τους. Στις αρχές Νοεμβρίου έγινε στο Βουκουρέστι συνέλευση της εκεί μεγάλης αλβανικής παροικίας, κατά την οποία αποφασίστηκε η «διαφώτιση» των υπουργείων Εξωτερικών των Δυνάμεων που είχαν συμφέροντα στα Βαλκάνια - αλλά και της κοινής γνώμης των χωρών αυτών - πάνω στα δίκαια του αλβανικού λαού. Ευθύς μετά ο Ismail Qemal, παλιός ανώτατος δημόσιος λειτουργός και πρώην βουλευτής της περιφέρειάς Βερατίου, πήγε στη Βιέννη, όπου διαπίστωσε πως η ίδρυση αλβανικού Κράτους δεν ήταν αντίθετη προς τις βλέψεις της Δυναδικής Μοναρχίας στη Χερσόνησο του Αίμου· έτσι, στις 28 Νοεμβρίου 1912, εθνοσυνέλευση που με τη δική του πρωτοβουλία είχε συνέλθει στην Αυλώνα διέρρηξε τους δεσμούς με την Κωσταντινούπολη και ανακήρυξε την ανεξαρτησία της χώρας.

Η όλη κατάσταση, πάντως, ήταν πολύ συγκεχυμένη. Οι Αλβανοί, πρώτα-πρώτα, ήταν δαθιά διαιρεμένοι μεταξύ τους. Πράγματι, οι παραδοσιακές φυλετικές διαφορές διατηρούνταν αμείωτες: οι Τόσκηδες, στα βόρεια του ποταμού Γενούσου (Σκούμπι), ακολουθούσαν άλλα πρότυπα ζωής και πολιτιστικής εξέλιξης από τους Γκέγκηδες, που ζούσαν στο νότιο τμήμα της χώρας. Στις δύο αυτές βασικές ομάδες έπρεπε να προστεθούν οι Κοσοβάροι, της περιοχής του Κοσσυφοπεδίου καθώς και - κατά μία άποψη τουλάχιστον- οι Τσάμηδες, οι οποίοι εντοπιζόνταν στην παραλιακή ζώνη της Ηπείρου, από τις εκβολές του Αχέροντα μέχρι το Βουθρωτό. Όσον αφορά το θρήσκευμα εξάλλου, η μεγάλη πλειοψηφία ήταν Μουσουλμάνοι, χωρισμένοι όμως σε Σουνίτες και αιρετικούς Μπεκτασήδες· οι υπόλοιποι παρέμεναν Χριστιανοί - Ορθόδοξοι στο Νότο και Ρωμαιοκαθολικοί στο Βορρά. Το ότι το σύνολο των Αλβανών θα αποτελούσε, κάτω από τις συνθήκες αυτές, έδαφος πρόσφορο στους ελιγμούς στους οποίους θα επιδίδονταν οι μεγάλες ευρωπαϊκές καγκελλαρίες ήταν κάτι που θα έπρεπε να περιμένει κανείς. Η συνθήκη άλλωστε του Λονδίνου, της 30ής Μαΐου 1913, με την οποία τερατίστηκε και τυπικά ο πόλεμος της Ελλάδας, Σερβίας, Βουλγαρίας

και του Μαυροδουνίου κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επισημοποίησε, στην πραγματικότητα, την κατάσταση αυτή: σύμφωνα με το άρθρο 1, ο σουλτάνος εξαιρούσε την Αλβανία από τα εδάφη που παραχωρούσε στους συμμάχους Χριστιανούς ηγεμόνες, ενώ με το άρθρο 2, οι Μεγάλες Δυνάμεις αναλάμβαναν τη φροντίδα καθορισμού των συνόρων και, γενικότερα, επίλυσης των κάθε μορφής προβλημάτων αυτής της τελευταίας. Στις 29 Ιουλίου του ίδιου έτους άλλωστε, σε Πρεσβευτική Διάσκεψη, στην οποία εκπροσωπούνταν η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ρωσία, η Αυστροουγγαρία και η Γερμανία και που είχε συνέλθει στην αγγλική πρωτεύουσα, καταρχήν για να ασχοληθεί με τα ζητήματα που είχαν ανακύψει από τον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο, αποφασίστηκε η ίδρυση στην Αλβανία «ηγεμονίας κυρίαρχης, κληρονομικής και ουδέτερης» υπό την εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων. Όσον αφορά το πρόσωπο του Αρχηγού του νέου Κράτους, οι προτιμήσεις στράφηκαν προς τον πρίγκιπα Γουλιέλμο του Βηδ, λοχαγό του πρωσικού στρατού και ανιψιό της βασίλισσας της Ρουμανίας.

Ο Βηδ έφτασε στο Δυρράχιο, ουσιαστική πρωτεύουσα τότε της χώρας, στις 7 Μαρτίου 1914 και ανακηρύχθηκε *mbret* (βασιλιάς): δεν μπόρεσε όμως να μείνει στον αγαθερό θρόνο του περισσότερο από έξι μήνες. Πράγματι, παρά τη με το πρωτόκολλο της Κέρκυρας της 17ης Μαΐου 1914 ικανοποιητική -κατά κάποιον τρόπο- επίλυση του ζητήματος των ελληνικών πληθυσμών του νότιου τμήματος της χώρας, η έκρηξη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου δημιούργησε περιπλοκές, στη δίνη των οποίων γρήγορα κατέρρευσε η νεοπαγής εξουσία του: Οι Δυνάμεις της Εγκάρδιας Συνεννόησης απέσυραν την υποστήριξή τους προς αυτόν, ενώ, από την άλλη πλευρά, η Δυαδική Μοναρχία των Αψβούργων και, πολύ περισσότερο, η Γερμανική Αυτοκρατορία δεν ήταν τότε σε θέση να τον ενισχύσουν αποτελεσματικά. Έτσι, στις 3 Σεπτεμβρίου 1914 εγκατέλειψε οριστικά την Αλβανία.

Η αναχώρησή του στάθηκε αφετηρία νέων εξελίξεων. Στα τέλη Οκτωβρίου, ελληνικά στρατεύματα καταλάμβαναν τις περιοχές Κορυτσάς και Αργυροκάστρου: ταυτόχρονα σχεδόν, Ιταλοί αποδιβάζονταν στο μεγάλης στρατηγικής σημασίας νησί Σάσων, από όπου ελέγχεται ολόκληρος ο κόλπος της Αυλώνας και, στα μέσα Δεκεμβρίου, επεξέτειναν την κατοχή τους στην πόλη αυτήν και το λιμάνι της. Στα τέλη του 1915 εξάλλου, η Βόρεια Ήπειρος ενσωματώθηκε *de facto* στο ελληνικό βασίλειο, στις εκλογές του Δεκεμβρίου ψήφισαν και οι κάτοικοί της και οι αντιπρόσωποί τους πήραν τις θέσεις τους στη Βουλή που συνήλθε στην Αθήνα, στις 11 Ιανουαρίου 1916. Δύο μήνες αργότερα, το Μάρτιο, γινόταν, με βασιλικό διάταγμα, και μονομερής προσάρτηση. Ήδη όμως η κατέρρευση της Σερβίας μετέβαλλε ραγδαία την κατάσταση. Πράγματι,

τον Φεβρουάριο του 1916, αυστρουγγρικές δυνάμεις έφταναν στη Σκόδρα και από εκεί στο Δυρράχιο - απέναντι σχεδόν από τους Ιταλούς που βρίσκονταν στην Αυλώνα. Παράλληλα, οι συνεχείς διαταγμοί του βασιλιά Κωνσταντίνου να εγκαταλείψει την ουδετερότητα σε όφελος των Δυνάμεων της Συνεννόησης είχαν, τελικά, ως αποτέλεσμα, τη μετά από πίεση των Συμμάχων εκκένωση της Βόρειας Ηπείρου. Τον Αύγουστο του 1916 οι Ιταλοί κατέλαβαν την περιοχή του Αργυροκάστρου και προχώρησαν, στη συνέχεια, στα Γιάννενα, τα οποία και περιέλαβαν στη ζώνη κατοχής τους. Επιχειρησιακές ανάγκες όμως υπαγόρευαν την επαφή των συμμαχικών δυνάμεων που δρούσαν στο βαλκανικό θέατρο του πολέμου: Το Δεκέμβριο του ίδιου έτους, γαλλικές μονάδες της στρατιάς της Ανατολής μπήκαν στην Κορυτσά και επέβαλαν τον έλεγχό τους σε ολόκληρη την περιοχή της. Η ενότητα του συμμαχικού μετώπου είχε επιτευχθεί· η Αλβανία όμως ήταν κομμένη στα δύο. Πράγματι, στο βόρειο και το κεντρικό τμήμα της βρίσκονταν στρατεύματα της Δυναδικής Μοναρχίας, ενώ στο νότιο ιταλικά και γαλλικά.

Το τέλος του πολέμου επέφερε την αποχώρηση ή και διάλυση των αυστρουγγρικών μονάδων που κατείχαν τη χώρα πάνω από την Αυλώνα· ιταλικά και σερβικά τμήματα έσπευσαν να τις αντικαταστήσουν. Το αλβανικό πρόβλημα γινόταν οξύτερο παρά ποτέ και η διασφάλιση της ανεξαρτησίας της χώρας απαιτούσε σύντομη δράση των εθνικιστών. Ιδιαίτερα σημαντικό έργο προσέφεραν τότε οι εγκαταστημένοι στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής Αλβανοί κυρίως η οργάνωση Vatra του Φαν Νόλι.

Η ιδιότυπη αυτή μορφή του αλβανικού πολιτικού κόσμου της εποχής αξίζει ιδιαίτερη αναφορά. Είχε γεννηθεί στο χωριό της Θράκης Ιμπρίκ Τεπέ· ονομαζόταν Θεοφάνης και ήταν δευτερότοκος γιος του Στυλιανού Μαυροϊμάτη, Χριστιανού Ορθόδοξου και, κατά πάσα πιθανότητα, εξελληνισμένου Αλβανού. Φοίτησε στο ελληνικό γυμνάσιο της Αδριανούπολης, από όπου αποβλήθηκε το 1900, επειδή θεωρήθηκε υπαίτιος ταραχών· στη συνέχεια όμως έγινε πάλι δεκτός και πήρε, τελικά, τον ίδιο χρόνο το απολυτήριό του. Το 1901 γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά δύο περίπου χρόνια αργότερα, στα 1903, διέκοψε οριστικά τις σπουδές του. Στο μεταξύ, για να κερδίσει το ψωμί του δούλευε ως υποβολέας σε ελληνικούς θεατρικούς θιάσους - όπως εκείνους του Παντόπουλου, Ταβουλάρη, Βενιέρη, Λαλαούνη κ.ά - και περιόδευσε έτσι στην Κόρινθο, Ποντοηράκλεια, Κωνσταντινούπολη και Αλεξάνδρεια - κάτω από μάλλον μυθιστορηματικές συνθήκες. Στην Αίγυπτο, όπου παρέμεινε από το 1903 δουλεύοντας ως δάσκαλος σε σχολεία ή ψάλλης σε ναούς ελληνικών κοινοτήτων, γνωρίστηκε με τους εκδότες της Shkopi και της Shkiperia, αλβανικών εφημε-

ρίδων του Καΐρου, έγινε υπέρμαχος της εθνικής χειραφέτησης και αποκατάστασης του αλβανικού λαού, απέβαλε το επώνυμό του, ξαναπήρε το αρχαίο όνομα της οικογένειάς του (Νόλι) και τελικά, το 1906, έφυγε για την Αμερική, όπου εγκαταστάθηκε. Το επόμενο έτος πήγε στη Βοστώνη, γνωρίστηκε με τον επιφανή Αλβανό εθνικιστή Φαϊκ μπέη Κονίτσα και συνέστησε μαζί του, στα 1909, την οργάνωση Vatra. Πρωτύτερα, στα 1908, είχε θελήσει να γίνει ιερέας της αλβανικής παροικίας της Βοστώνης· επειδή όμως το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε αντιδράσει αρνητικά, χειροτονήθηκε τελικά από τον Ρώσο αρχιεπίσκοπο Άνω Αμερικής, Καναδά και Αλάσκας, Πλάτωνα.

Το σπουδαιότερο επίτευγμα της Vatra υπήρξε ο ευμενής, όσον αφορά την Αλβανία, επηρεασμός της κοινής γνώμης και της κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών. Πράγματι, η αμερικανική αντίδραση στάθηκε παράγοντας αποφασιστικής σημασίας για τη μη εφαρμογή, τελικά, του σχεδίου που απέρρεε από τη συμφωνία Βενιζέλου - Τιττόνι της 29ης Ιουλίου 1919, στα πλαίσια του οποίου προβλέπονταν ενσωμάτωση της Βόρειας Ηπείρου στην Ελλάδα και παραχώρηση στην Ιταλία, κυριαρχικών, αφενός, δικαιωμάτων στο λιμάνι και την περιοχή της Αυλώνας και, αφετέρου, χορήγηση εντολής στην υπόλοιπη Αλβανία. Πρωτύτερα εξάλλου, στα τέλη δηλαδή του 1918, οι Ιταλοί, εξαιτίας της πίεσης της Vatra πάντοτε, που είχε κάνει μεγάλο θόρυβο γύρω από το αλβανικό πρόβλημα σε αμερικανικές εφημερίδες, είχαν επιτρέψει τον σχηματισμό, στο Δυρράχιο, μιας προσωρινής κυβέρνησης, που υποστηρίχθηκε από τη Ρώμη και σε μεγάλο βαθμό από το Παρίσι και της οποίας η εμφάνιση είχε σημαντική απήχηση σε όλες σχεδόν τις αλβανικές παροικίες του εξωτερικού. Κάτω από την πίεση των εξελίξεων αυτών, οι νικητές του πολέμου πήραν, την άνοιξη του 1920, μια πολύ σημαντική απόφαση: Η ανεξαρτησία της Αλβανίας έμελλε να διαφυλαχθεί.

Στο μεταξύ, σπουδαία γεγονότα διαμόρφωναν νέα πραγματικότητα μέσα στη χώρα. Η Κυβέρνηση του Δυρραχίου, παρά το έργο που είχε επιτελέσει στον τομέα της προβολής των αλβανικών δικαιών στο εξωτερικό, θεωρούνται ιταλόφιλη-ή μάλλον πρόσφορη σε πιέσεις από Δυνάμεις που είχαν τότε συμφέροντα στα Βαλκάνια. Έτσι, τον Ιανουάριο ήδη του 1920, οι εθνικιστές συγκάλεσαν το Συνέδριο της Lushnja, στο οποίο επιβεβαιώθηκε η θέληση των Αλβανών να ζήσουν ανεξάρτητοι και έγινε η επεξεργασία συντάγματος της χώρας. Σύμφωνα με αυτό το τελευταίο, «αρμοδιότητες Αρχηγού Κράτους» θα είχε το Ανώτατο Συμβούλιο, που θα αποτελούνταν από τέσσερα μέλη - δύο Μουσουλμάνους δηλαδή έναν Μπεκτασή και ένα Σουνίτη, και δύο Χριστιανούς (έναν Ορθόδοξο και έναν Καθολικό)· η νομοθετική εξουσία θα ασκούνταν από Βουλή και Γερουσία. Παράλληλα, σχηματίστηκε και κυβέρνηση

υπό την προεδρία του Sylejman Delvina, παλιού φίλου του Ismail Qemal. Στα τέλη Μαρτίου η κυβέρνηση είχε ήδη εγκατασταθεί στα Τίρανα, που γίνονταν έτσι πρωτεύουσα της χώρας. Δεν έμενε παρά ο αγώνας για επίτευξη πραγματικής ανεξαρτησίας.

Αυτός αποδείχτηκε εκπληκτικά σύντομος και εύκολος. Οι Γάλλοι, που είχαν διαδεχτεί τους Αυστριακούς στη Σκόδρα, την παρέδωσαν γρήγορα σε εκπροσώπους της κυβέρνησης των Τιράνων. Το ίδιο έκαναν και στην Κορυτσά, όπου μάλιστα παρεμπόδισαν την είσοδο ελληνικών δυνάμεων.

Οι Ιταλοί, από την πλευρά τους, αποσύρθηκαν από όλα σχεδόν τα σημεία που κατείχαν, αλλά έδειξαν διάθεση να παραμείνουν στην Αυλώνα. Εξέγερση όμως των χωρικών της περιοχής τους υποχρέωσε να αλλάξουν γνώμη: Τον Αύγουστο του 1920 υπογράφηκε στα Τίρανα πρωτόκολλο, με τους όρους του οποίου επιβαλλόταν η παράδοση της Αυλώνας στους Αλβανούς, που μπήκαν στην πόλη στις αρχές Σεπτεμβρίου. Μόνο στο νησί Σάσων διατηρήθηκε ιταλική φρουρά. Για τη χώρα άρχιζε πια, και στην πραγματικότητα, η περίοδος της ανεξαρτησίας. Στις 27 Νοεμβρίου του ίδιου έτους άλλωστε, η Αλβανία γινόταν δεκτή, χάρη κυρίως στην ευγλωττία του Φαν Νόλι, και στην Κοινωνία των Εθνών.

Οι επιτυχίες αυτές δεν σήμαιναν, δέβαια, και την επίλυση των διπλωματικών προβλημάτων, στο επίκεντρο των οποίων βρισκόταν η χώρα. Πράγματι, ο καθορισμός των συνόρων με την Ελλάδα και το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, υπήρξε μακρός και επίπονος. Ειδικά με την πρώτη και παρά την οριστική παραχώρηση, από πρεσβευτική διάσκεψη, το 1921, της Βόρειας Ηπείρου στην Αλβανία, πολλές υπήρξαν οι αιτίες προστριβών, μία από τις οποίες ήταν, οπωσδήποτε, και η φιλοτουρκική στάση σημαντικής μερίδας Αλβανών ιθυνόντων, κατά την τελική ιδίως φάση της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Ο φόνος εξάλλου, κοντά στη Κακαβιά, του Ιταλού στρατηγού Enrico Tellini, προέδρου της διεθνούς επιτροπής χάραξης των ελληνοαλβανικών συνόρων, στάθηκε, όπως είναι γνωστό, αιτία ή, σύμφωνα με άλλη άποψη, αφορμή της κατάληψης, το 1923, της Κέρκυρας από τους Ιταλούς. Παράλληλα, η παραμονή ελληνικών στρατιωτικών μονάδων σε 14 χωριά της περιοχής της Κορυτσάς προκαλούσε, μετά από αλβανικά διαδήματα, διεθνή πίεση στην Αθήνα για απομάκρυνσή τους. Μετάξύ Τιράνων και Βελιγραδίου, άλλωστε, υπήρχε για καιρό ένταση εξαιτίας της διεκδίκησης από τους Σέρβους της Μονής του Αγίου Ναούμ, στη λίμνη της Αχρίδας. Έτσι, οι σχέσεις της Αλβανίας με τα δύο όμορά της Κράτη δεν μπήκαν σε οδό ομαλοποίησης παρά το 1925.

Μέχρι τότε εξάλλου, μεγάλη αναταραχή επικρατούσε στο εσωτερικό

κό. Απόπειρα παγίωσης κάποιας τάξης και εφαρμογής, ταυτόχρονα, γενναίων μεταρρυθμίσεων έγινε, κατά τη σύντομη περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Φαν Νόλι. Αυτός, επίσκοπος πια και πτυχιούχος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Harvard, σχημάτισε κυβέρνηση, μετά από ένοπλη εξέγερση βέβαια, τον Ιούνιο του 1924 και εξάγγειλε πρόγραμμα εμπνευσμένο, σε μεγάλο βαθμό, από τις αντιλήψεις του Προέδρου των Η.Π.Α. Thomas Woodrow Wilson· κύρια σημεία του προγράμματος αυτού ήταν η αγροτική, φορολογική και διοικητική μεταρρύθμιση καθώς και η οργάνωση της παιδείας. Όμως, παρά την αμέριστη υποστήριξη που του έδωσαν οι ισχυρές αλβανικές παροικίες της Αμερικής, δεν μπόρεσε να μείνει στην εξουσία περισσότερο από έξι μήνες. Η de jure ειδικότερα αναγνώριση της σοβιετικής κυβέρνησης στις 16 Ιουνίου 1924 - μία από τις πρώτες σημαντικές ενέργειες του Φαν Νόλι, αφότου πήρε την εξουσία - προκάλεσε οργή στη Ρώμη και έντονες ανησυχίες στο Βελιγράδι. Ο Αχμέτ Ζώγου, κύριος αντίπαλος του τότε πρωθυπουργού, συγκέντρωσε στην τελευταία αυτήν πόλη όλους τους δυσαρεστημένους και τους οργάνωσε στρατιωτικά· στις 10 Δεκεμβρίου 1924 οι δυνάμεις του διέβαιναν τα σύνορα και στις 14 έμπαιναν στα Τίρανα. Ο Φαν Νόλι έφυγε στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου και έζησε μέχρι τον θάνατό του, τον Μάρτιο του 1965, ως αρχιεπίσκοπος της Ορθόδοξης Αλβανικής Εκκλησίας της Αμερικής - παρά τις επανειλημμένες προσκλήσεις που του έγιναν, μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, από την αλβανική κυβέρνηση να επιστρέψει.

Στο πολιτικό προσκήνιο κυριαρχούσε πια ο Αχμέτ Ζώγου. Μουσουλμάνος, από οικογένεια που είχε παλιότερα διακριθεί στην υπηρεσία της Υψηλής Πύλης, είχε κάνει σπουδές στη Στρατιωτική Ακαδημία της Βιέννης και μπόρεσε, κατά τη μέχρι τότε περίοδο, να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο γενικά στις εξελίξεις που σημειώνονταν μέσα στη χώρα. Η παραπέρα άνοδός του έμελλε να είναι θεαματική: Μετά την ταχύτατη, στις 21 Ιανουαρίου 1925, ανακήρυξη της Δημοκρατίας, ο Ζώγου εκλέχτηκε, στις 31 του ίδιου μήνα, πρώτος Πρόεδρος της - για επτά χρόνια. Οι εξουσίες του ήταν, στην πραγματικότητα, απεριόριστες: Με το σύνταγμα της 2ας Μαρτίου 1925, το αξίωμα του πρωθυπουργού καταργήθηκε και οι αρμοδιότητες του προέδρου της κυβέρνησης περιήλθαν στον Αρχηγό του Κράτους. Τρία περίπου χρόνια αργότερα έκανε και το αποφασιστικό βήμα: την 1η Σεπτεμβρίου 1928 η Αλβανία έγινε Βασίλειο και αυτός μονάρχης με το όνομα Ζωγ ο Α΄.

Στόχος αμετάβλητος της όλης πολιτικής του, από τότε που ανήλθε στην εξουσία, μέχρι την ανατροπή του στα 1939, ήταν η «δυτικοποίηση» της χώρας. Για να επιτευχθεί όμως αυτό, χρειάζονταν κεφάλαια, τα οποία έλειπαν στην Αλβανία, σε βαθμό απελπιστικό. Επιβαλλόταν ο

προσανατολισμός ή μάλλον η πρόσδεση σε Δύναμη που θα δεχόταν να αναλάβει το οικονομικό βάρος του εκσυγχρονισμού της χώρας: τέτοια υπήρξε η Ιταλία, της οποίας άλωστε το ενδιαφέρον για τις αλβανικές υποθέσεις είχε πια αναγνωριστεί από τη διεθνή κοινότητα. Έτσι, στις 25 Μαρτίου 1925, υπογράφηκε στη Ρώμη συμφωνία, με την οποία προβλεπόταν η ίδρυση Τράπεζας της Αλβανίας. Πράγματι, αυτή η τελευταία άρχισε τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου τις εργασίες της: ονομάστηκε Banca Nazionale d' Albania. Με άλλη συμφωνία συστήθηκε «Εταιρεία Οικονομικής Ανάπτυξης της Αλβανίας», που έκανε στην κυβέρνηση των Τυράνων δάνειο 70.000.000 χρυσών φράγκων, με επιτόκιο 7,9%, το οποίο θα εξοφλούταν σε 40 χρόνια. Παράλληλα, Ιταλοί ειδικοί αναλάμβαναν την αξιοποίηση των - ισχνών, έστω - πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας και αξιωματικοί σταλμένοι από τη Ρώμη την οργάνωση του στρατού της και του μικρού πολεμικού ναυτικού της - και πρέπει, στο σημείο αυτό, να τονιστεί πως έγινε προσπάθεια καταρτισμού στελεχών των αλβανικών ενόπλων δυνάμεων στην Ελλάδα, στη Σχολή Ευελπίδων και τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων.

Η ένταξη αυτή της Αλβανίας στην τροχιά της φασιστικής Ιταλίας επισημοποιήθηκε με διμερείς πράξεις, το σύμφωνο Φιλίας και Ασφάλειας και τη συνθήκη Αμυντικής Συμμαχίας, που υπογράφηκαν στα Τίρανα, στις 27 Νοεμβρίου 1926 και στις 22 Νοεμβρίου 1927 αντίστοιχα. Η 'ομπρέλα' πάντως της Ρώμης, κάτω από την οποία εκούσια έμπαινε η αλβανική κυβέρνηση, έμελλε, για ένα διάστημα τουλάχιστον, να αποτελέσει, για τη δεύτερη, ισχυρό μέσο προφύλαξης από 'διπλωματικές καταιγίδες' και κάθε είδους επιδουλεύς. Πράγματι, κατά την περίοδο της έντασης στις ιταλογιουγκοσλαβικές σχέσεις, που κορυφώθηκε το 1927, το Βελιγράδι απέφυγε ενέργειες που θα μπορούσαν να ερμηνευθούν στα Τίρανα ως δείγματα εχθρότητας. Εξάλλου, σε όλη σχεδόν τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, οι ελληνικές κυβερνήσεις, που δεν ήθελαν προστριβές με την Ιταλία, δεν ανεκίνησαν -επίσημα τουλάχιστον- το δορειοηπειρωτικό ζήτημα. Αυτό, βέβαια, δημιούργησε στην αλβανική διπλωματία έδαφος πρόσφορο για 'αντεπίθεση': θέματα που σχετιζόνταν με την παραμονή και διαβίωση στην Ελλάδα των Τσαμηδων και την αποζημίωση που έπρεπε να καταβληθεί, από την κυβέρνηση της Αθήνας, σε Αλβανούς υπηκόους για απαλλοτριωμένα κτήματά τους στην Ήπειρο και τη Μακεδονία, υπήρξαν συχνά αιτίες διατάραξης των ελληνοαλβανικών σχέσεων. Οπωσδήποτε, η απόφαση της 9ης Ιουνίου 1928 του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, με την οποία δικαιώνονταν, πλήρως στην ουσία, οι ελληνικές θέσεις σε όλα τα επίμαχα ζητήματα, είχε ως αποτέλεσμα αισθητή μείωση -για ένα μεγάλο διάστημα- του τόνου στις κατηγορίες που, πάντως, συνέχισαν να εκτοξεύονται από τα Τίρανα κα-

τά της Ελλάδας - μέχρι την έκρηξη του ελληνοϊταλικού πολέμου.

Στις 27 Απριλίου 1938 ο βασιλιάς Ζωγ τέλεσε τους γάμους του με γνωστό μέλος της συγγκρικής αριστοκρατίας, την κόμισσα Geraldine Arpongi. Στις τελετές παραδρόθηκε και ο κόμης Galeazzo Ciano, γαμπρός του Μουσολίνι και υπουργός Εξωτερικών στη φασιστική κυβέρνηση. Ευθύς μετά την επιστροφή του στην ιταλική πρωτεύουσα, ο Ciano υπέβαλε στον πεθερό του υπόμνημα, στο οποίο έμμεσα, αλλά με σαφήνεια τονίζονταν τα πλεονεκτήματα που θα προέκυπταν για την Ιταλία από την κατάληψη της Αλβανίας. Η πρώτη βρισκόταν τότε σε φάση 'οικοδόμησης αυτοκρατορίας' και η μικρή χώρα της Αδριατικής αποτελούσε, οπωσδήποτε, στόχο εύκολο - στο πλαίσιο των τότε ιμπεριαλιστικών επιδιώξεων της Ρώμης. Παράλληλα όμως, - και αυτό είναι κάτι που δεν πρέπει να υποτιμηθεί - ο Ζωγ είχε εκδηλώσει, από τα τέλη ήδη της δεκαετίας του '20, τάσεις τόνωσης του εθνικού αισθήματος του λαού και, κατά συνέπεια, ανεξαρτητοποίησης από την ιταλική προστασία. Η υποστήριξη την οποία έδωσε στην όλη προσπάθεια αποκοπής των δεσμών των Ορθόδοξων Αλβανών από το Οικουμενικό Πατριαρχείο - προσπάθεια που είχε, τελικά, ως αποτέλεσμα την παραχώρηση, στα 1937, του Αυτοκεφάλου στην Εκκλησία της Αλβανίας από το τελευταίο - ήταν ενδεικτική των τάσεων αυτών. Στη Ρώμη επικρατούσε οπωσδήποτε ανησυχία, που εκδηλώθηκε με θεαματικό τρόπο τον Ιούνιο του 1934: 22 ιταλικά πολεμικά πλοία εμφανίστηκαν στα ανοιχτά του Δυρραχίου και κατέδειξαν στους Αλβανούς το μέγεθος της Δύναμης από την οποία ήταν εξαρτημένοι. Ο Ζωγ υπέκλυψε τότε και δέχτηκε να συμμορφώνεται απαρέγκλιτα με τις επιταγές της φασιστικής κυβέρνησης: η εμπιστοσύνη όμως των ιθυνόντων της Ρώμης προς το πρόσωπό του, είχε κλονιστεί ανεπανόρθωτα.

Η 25η Μαρτίου 1939 υπήρξε ημέρα έκπληξης για το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς κοινής γνώμης - αλλά όχι και για τους ειδήμονες των υπουργείων Εξωτερικών των ευρωπαϊκών τουλάχιστον χωρών: Ο Μουσολίνι, 'προστάτης' μέχρι τότε της αλβανικής μοναρχίας, απεύθυνε στον Ζωγ τηλεσίγραφο, με το οποίο ζητούσε τελωνειακή ένωση των δύο Κρατών, κατάληψη από ιταλικά στρατεύματα διαφόρων στρατηγικών σημείων μέσα στην Αλβανία και παραχώρηση στον Ιταλό πρεσβευτή στα Τίρανα δικαιώματος συμμετοχής στις συνεδριάσεις του αλβανικού υπουργικού συμβουλίου. Το τηλεσίγραφο έληγε τα μεσάνυχτα της 25ης Απριλίου: οι προσπάθειες του βασιλιά να οργανώσει αντίσταση υπήρξαν μάταιες. Την αυγή της 7ης Απριλίου, ιταλικές δυνάμεις αποβιβάζονταν στον Άγιο Ιωάννη της Μέδουσας, το Δυρράχιο, την Αυλώνα και τους Αγίους Σαράντα: την επομένη έμπαιναν στην πρωτεύουσα. Ο Ζωγ, μαζί με την οικογένειά του, έφυγε στην Ελλάδα και από εκεί στη Δυτική Ευ-

ρώπη· στην συνέχεια, εγκαταστάθηκε στην Αίγυπτο, όπου ασχολήθηκε, επιδεικνύοντας ιδιαίτερες ικανότητες, με το εμπόριο χαλιών (πέθανε το 1961).

Αμέσως μετά συγκλήθηκε στα Τίρανα Συντακτική Συνέλευση· πρωθυπουργός αναδείχτηκε ο Shefqet Vërlaci, παλιός αντίπαλος του Ζωγ εξαιτίας οικογενειακής δεντέτας. Το στέμμα προσφέρθηκε στον Βίκτωρα-Εμμανουήλ τον Γ', βασιλιά της Ιταλίας και ήδη αυτοκράτορα της Αδριατικής· θα τον εκπροσωπούσε, ως *τοποτηρητής*, ο Jacomoni di San Savino, πρεσβευτής μέχρι τότε της χώρας του στην Αλβανία. Παράλληλα, Ανώτατο Φασιστικό Συμβούλιο περιβλήθηκε τη νομοθετική εξουσία, ενώ η Ιταλία αναλάμβανε τη διπλωματική εκπροσώπηση της χώρας. Το 'προγεφύρωμα' στα Βαλκάνια, παλιό όνειρο της Ρώμης, ήταν πια πραγματικότητα.

Το δέλεαρ που έτειναν οι Ιταλοί στον αλβανικό λαό, για να τον κάνουν να προσαρμοστεί στη νέα πραγματικότητα, υπήρξε, κυρίως, η προοπτική εκπλήρωσης παλιών αλυτρωτικών πόθων· αυτοί εκδηλώνονταν σε δάρος της Γιουγκοσλαβίας, όπου ζούσαν, στην περιοχή βασικά του Κοσσυφοπεδίου, συμπαγείς αλβανικοί πληθυσμοί, αλλά και της Ελλάδας. Πράγματι, η «απελευθέρωση» των Τσάμηδων της Ηπείρου (16.661 στα 1940) ήταν ένα από τα προσήματα στα οποία στηρίχτηκε η προετοιμασία της ιταλικής επίθεσης της 28ης Οκτωβρίου 1940. Οι στρατιώτες όμως των αλβανικών τμημάτων που πολέμησαν τότε στο πλευρό των στρατευμάτων του Duce αποδείχτηκαν όχι και τόσο πρόθυμοι να ριχτούν σε τέτοιου είδους περιπέτειες: Μονάδες καραμπινιέρων τους παρακολουθούσαν από κοντά, για να τους σπρώχνουν στη μάχη και να εμποδίζουν τις λιποταξίες.

Τον Απρίλιο του 1941 τα γερμανικά στρατεύματα έμπαιναν στην Αθήνα. Λίγο αργότερα ενσωματώνονταν στο αλβανικό βασίλειο η περιοχή του Κοσσυφοπεδίου και ορισμένα άλλα κομμάτια Γιουγκοσλαβικού εδάφους. Παράλληλα, οι αρχές Κατοχής ευνόησαν την ανάληψη από τους Τσάμηδες της διοίκησης της Θεσπρωτίας (προσάρτησή της στην Αλβανία δεν έγινε, γιατί η μεγάλη πλειοψηφία των κατοίκων ήταν Έλληνες). Ο Μουσολίνι έκρινε πια ότι η πρόσδεση της μικρής βαλκανικής χώρας στο άρμα του Άξονα είχε θετικά αποτελέσματα για αυτή. Στις 28 Οκτωβρίου 1941 όμως, επέτειο της φασιστικής πορείας προς τη Ρώμη, ομάδες νέων ύψωσαν στα Τίρανα το «φλάμπουρο του Σκεντέρμπεη», την απαγορευμένη τότε σημαία με το δικέφαλο αετό: Ήταν η αρχή της Αντίστασης.

Ρόλο πρωταγωνιστή στον αγώνα που άρχιζε θα διαδραμάτιζε ο Εμβέρ Χότζα. Γεννημένος το 1908 στο Αργυρόκαστρο, σε οικογένεια Μουσουλμάνων μικροαστών, έκανε τις εγκύκλιες σπουδές του στο γαλλικό

γυμνάσιο της Κορυτσάς. Το 1931, με υποτροφία της αλβανικής κυβέρνησης, πήγε στη Γαλλία, στο Montpellier, για να σπουδάσει Φυσικές Επιστήμες. Γράφτηκε στο εκεί πανεπιστήμιο, αλλά φαίνεται ότι δεν παρακολούθησε παραδόσεις ούτε πήρε μέρος σε εξετάσεις. Τελικά βρέθηκε στο Παρίσι, όπου ήλθε σε επαφή με στελέχη του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος και έγραφε για ένα διάστημα άρθρα στην εφημερίδα L'Humanité, όργανο αυτού του τελευταίου. Στη συνέχεια πήγε στις Βρυξέλλες και σπούδασε Νομικά - δουλεύοντας παράλληλα στο εκεί προξενείο της χώρας του. Στην Αλβανία γύρισε το 1936· διορίστηκε καθηγητής γαλλικών σε γυμνάσιο της πρωτεύουσας αρχικά και έπειτα στην Κορυτσά. Το 1938 ήταν ήδη ένα από τα πιο γνωστά πρόσωπα του αλβανικού κομμουνιστικού κινήματος.

Εκείνη την εποχή, το τελευταίο ήταν χωρισμένο σε τρεις ομάδες, που συχνά έρχονταν σε οξύτατες αντιπαραθέσεις μεταξύ τους. Η πρώτη ήταν εκείνη της Κορυτσάς, που είχε δημιουργηθεί το 1929 και ήταν επηρεασμένη, σε μεγάλο μάλιστα βαθμό, από τους τροτσκιστικών αποκλίσεων Έλληνες Αρχαιομαρξιστές. Μια δεύτερη είχε σχηματιστεί στο Βορρά, στη Σκόδρα, το 1934 και είχε αναπτύξει μεγάλη δραστηριότητα απλώνοντας διακλαδώσεις σε ολόκληρη σχεδόν τη χώρα· το έργο της όμως παρέλυναν οι ιδεολογικές αντιθέσεις των στελεχών και μελών της, πολλά από τα οποία ήταν αναρχικοί. Μια άλλη ομάδα, τέλος, το Zjarrë (Φωτιά), είχε συμπήξει, το 1937, ο Ανδρέας Ζήσης, που είχε μπει τότε στην Αλβανία από την Ελλάδα· την αποτελούσαν, αποκλειστικά σχεδόν, Τροτσκιστές. Η έλλειψη ενότητας και η ανάλωση σε -στείρες συνήθως- ιδεολογικές συζητήσεις, διευκόλυναν πολύ το έργο της βασιλικής χωροφυλακής: Στις αρχές του 1939, δεκάδες κορυφαία στελέχη των ομάδων της Κορυτσάς και της Σκόδρας κυρίως πιάστηκαν και πέρασαν από δίκη στα Τίρανα. Το όλο κίνημα είχε δεχτεί ένα πολύ σοβαρό χτύπημα.

Τον Μάιο του ίδιου χρόνου, ο Χότζα απολύθηκε από τη θέση του καθηγητή εξαιτίας της ιδεολογίας του. Τον Ιανουάριο του 1940, πήγε στα Τίρανα, ως εκπρόσωπος της ομάδας της Κορυτσάς, όπου δούλεψε εντατικά σε δύο, κυρίως, κατευθύνσεις -την ένωση των Αλβανών κομμουνιστών και την οργάνωση του αγώνα κατά των Ιταλών. Ο ρόλος του στα γεγονότα της 28ης Οκτωβρίου στην πρωτεύουσα ήταν σημαντικός· μερικές ημέρες αργότερα εξάλλου, στις 8 Νοεμβρίου, οι ομάδες της Κορυτσάς, της Σκόδρας καθώς και μια άλλη, των Νέων, που είχε σχηματισθεί το 1940, ενοποιήθηκαν: το Κομμουνιστικό Κόμμα Αλβανίας (Κ.Κ.Α.) είχε ιδρυθεί. Πρόεδρος της επταμελούς Κεντρικής Επιτροπής του εκλέχτηκε ο Εμβέρ Χότζα.

Κύριος στόχος του νέου Κόμματος ήταν τότε η επίτευξη της «εθνι-

κής ανεξαρτησίας του αλβανικού λαού» μέσω του αγώνα κατά των Ιταλών. Οι πρώτες τσέτες (ομάδες) παρτιζάνων εμφανίστηκαν στις περιοχές της Δέβολης και του Μάτι. Ήδη από το 1942, η δράση τους προκάλλουσε σοβαρά προβλήματα στα φασιστικά στρατεύματα: Στις 24 Ιουλίου εκείνου του χρόνου, οι γραμμές επικοινωνίας των τελευταίων καταστράφηκαν ολοκληρωτικά. Παράλληλα, καταβαλλόταν σύντονη προσπάθεια επιμόρφωσης των αγροτών κυρίως· άλλωστε, τον Αύγουστο κυκλοφόρησε και το πρώτο φύλλο της εφημερίδας του Κόμματος *Zëri i Popullit* (Η Φωνή του Λαού), διευθυντής της οποίας ήταν ο Εμβέρ Χότζα. Λίγες εβδομάδες αργότερα, τέλος, ιδρύθηκε το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (E.A.M.). Συμμετείχαν σε αυτό το Κ.Κ.Α. και κάποιες άλλες οργανώσεις, οπαδών του Ζωγ βασικά: ο ένοπλος αγώνας εντεινόταν και αναγνωριζόταν η πρωτοπορία σε αυτόν των κομμουνιστών.

Αυτά καταδείχτηκαν μέσα στο 1943. Πράγματι, τον Μάρτιο συγκλήθηκε στο Λαμπινότι, κοντά στο Ελδασάν, η Πρώτη Εθνική Διάσκεψη του Κόμματος. Οι εργασίες της άρχισαν στις 17 και τελείωσαν στις 22. Γενικός Γραμματέας εκλέχτηκε ο Εμβέρ Χότζα· ως άμεσος στόχος καθορίστηκε η προετοιμασία της γενικής εξέγερσης και προϋπόθεση απαραίτητη για την επίτευξή της κρίθηκε η οργάνωση τακτικού στρατού. Δύο μήνες αργότερα, τον Μάιο, ορισμένες από τις παρτιζάνικες τσέτες έγιναν τάγματα. Τον Ιούνιο απελευθερώθηκαν και οι πρώτες πόλεις, το Λεσκοβίμι και η Πρεμετή. Στις 10 Ιουλίου εξάλλου, ιδρύθηκε το γενικό επιτελείο (Shtab) του Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού (E.A.Σ.) - με πολιτικό κομισσάριο τον Εμβέρ Χότζα και πάλι. Στα μέσα Αυγούστου άρχισε η δράση της 1ης Ταξιαρχίας Κρούσης, διοικητής της οποίας ορίστηκε ο Mehmet Shehu, βετεράνος του Ισπανικού Εμφύλιου Πολέμου. Στις μετέπειτα εβδομάδες, η ταχύτατη αποδυνάμωση της ιταλικής στρατιωτικής παρουσίας στην Αλβανία επιτάχυνε σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη των πραγμάτων: Στις 8 Σεπτεμβρίου 1943, ο Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός περιλάμβανε πέντε μεραρχίες και πολλές υπηρεσίες.

Η έξοδος της Ιταλίας από τον πόλεμο είχε ως συνέπεια την κατάληψη της Αλβανίας από τους Γερμανούς. Αυτοί διακήρυξαν πως δεν είχαν σκοπό να αναμειχθούν στην πολιτική ζωή της χώρας· το μόνο που ήθελαν ήταν η κατοχή των παραλίων και ορισμένων στρατηγικών σημείων στο εσωτερικό, ώστε να διασφαλίζεται η παραμονή των στρατευμάτων τους στην Ελλάδα. Για να αποδείξουν μάλιστα την ειλικρίνεια των προθέσεών τους, οι εθνικοσοσιαλιστικές αρχές Κατοχής, έκαναν και κάποιες θεαματικές ενέργειες: Απελευθέρωσαν προσωπικότητες που είχαν φυλακιστεί για δράση κατά των Ιταλών και συγκάλεσαν, στα μέσα Οκτωβρίου 1943, μια Εθνοσυνέλευση στα Τίρανα. Αυτή αποφάσι-

σε τη διάλυση της ένωσης με την Ιταλία και προχώρησε στη συγκρότηση Ανώτατου Συμβουλίου Αντιβασιλείας κατά το πρότυπο εκείνου που είχε σχηματιστεί το 1920. Το Συμβούλιο, με τη σειρά του, όρισε κυβέρνηση με μέλη εθνικιστές που είχαν αποφύγει τη συνεργασία με τους Ιταλούς.

Το σύνολο του πολιτικού κόσμου της δεξιάς δεν άργησε να δεχτεί τη «συμβίωση» με τους Γερμανούς. Συγκεκριμένα, το Balli Kombëtar (Εθνικό Μέτωπο), σημαντική αντιστασιακή οργάνωση με σαφώς εθνικιστικές και αντιμοναρχικές τάσεις, που είχε ιδρυθεί στα τέλη του 1942, έδωσε αμέσως εντολή στις ένοπλες δυνάμεις του να σταματήσουν τις εχθροπραξίες κατά της Βέρμαχτ. Τον Νοέμβριο εξάλλου, οι οπαδοί του Ζωγ συνέπηξαν το κόμμα Legaliteti (Νομιμότητα): η ηγεσία του αποφάσισε την αποφυγή ενεργειών κατά των Γερμανών - με αποτέλεσμα να αποχωρήσουν από το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο οι φιλομοναρχικοί που είχαν συμμετάσχει στην ίδρυση του. Τα επιχειρήματα που προτάσσονταν για να δικαιολογηθεί η στάση αυτή ήταν η πρόθεση των Γερμανών να μην ξαναδώσουν την περιοχή του Κοσσυφοπεδίου στη Γιουγκοσλαβία αλλά και η πεποίθηση πως η αποφυγή αντιπαράταξης με τις δυνάμεις Κατοχής θα επέτρεπε τη δημιουργία -εμβρυώδους έστω-πολιτικής ζωής στην Αλβανία.

Τα επιχειρήματα αυτά είχαν κάποια απήχηση στον λαό και το Κομμουνιστικό Κόμμα βρέθηκε για ένα διάστημα απομονωμένο. Τον Νοέμβριο, όμως, οι Γερμανοί διέπραξαν λάθος που αποδείχτηκε 'μοιραίο': θέλοντας να εκμηδενίσουν οριστικά τόσο τον Εθνικό Απελευθερωτικό Στρατό όσο και το Ε.Α.Μ. και το Κ.Κ.Α., που τον έλεγχαν, εξαπέλυσαν επιχειρήσεις μεγάλης έκτασης. Στην αρχή είχαν σημαντικές νίκες, εφόσον και ο ίδιος ο Χότζα κινδύνευσε, για λίγες ημέρες, να πιαστεί αιχμάλωτος στο Μάτι. Στις 31 Ιανουαρίου 1944 όμως, ο Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός άρχισε αντεπίθεση που γρήγορα στέφθηκε από επιτυχία: Στις αρχές Μαρτίου ήταν πια φανερό πως η γερμανική προσπάθεια είχε πέσει στο κενό.

Η Αντίσταση έτσι ξαναζωντάνεψε. Στις 24 Μαΐου 1944 συνήλθε στην απελευθερωμένη Πρεμετή -με συμμετοχή αντιπροσώπων, κυρίως, των οργάνων του Ε.Α.Μ. και των μονάδων του Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού- το Πρώτο Αντιφασιστικό Συνέδριο Εθνικής Απελευθέρωσης, στη διάρκεια των εργασιών του οποίου ο Χότζα ορίστηκε γενικός αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων. Παράλληλα, σχηματίστηκε προσωρινή κυβέρνηση, η Αντιφασιστική Επιτροπή, με πρόεδρο αυτόν τον τελευταίο πάλι, πάντα Γενικό Γραμματέα του Κ.Κ.Α., στόχοι του έργου της οποίας καθορίστηκαν τέσσερις, συγκεκριμένα η οικοδόμηση νέας, «δημοκρατικής και λαοκρατικής» Αλβανίας, η παρεμπόδιση της επιτροπής του Ζωγ, η ακύρωση των διεθνών πράξεων που είχαν συνάψει

οι προηγούμενες κυβερνήσεις καθώς και η συνέχιση του αγώνα κατά του «κατακτητή και των συνεργατών του μέχρι την εκμηδένισή τους». Αξίζει να σημειωθεί ότι η 24η Μαΐου 1944 καθιερώθηκε ως ημέρα γέννησης του νέου Αλβανικού Κράτους.

Την εποχή εκείνη, ο Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός έλεγχε, με εξαίρεση της παραλιακής ζώνης, το νότιο τμήμα της χώρας - μέχρι τον ποταμό Γενούσο· στα κεντρικά διαμερίσματα ήταν σαφής η υπεροχή δυνάμεων που υπάκουαν στην ηγεσία του κόμματος Legaliteti, ενώ στον Βορρά κυριάρχουσε το Balli Kombëtar. Μια τελευταία απόπειρα των Γερμανών να πλήξουν τον Ε.Α.Σ. υπήρξε έναυσμα εμφύλιου πολέμου. Πράγματι, οι μονάδες του τελευταίου αμύνθηκαν με επιτυχία μέχρι τα μέσα Ιουνίου και στη συνέχεια πέρασαν στην αντεπίθεση: Στα τέλη του ίδιου μήνα, η 1η Μεραρχία διάβηκε τον Γενούσο και άρχισαν συγκρούσεις μεγάλης κλίμακας με τους οπαδούς του Ζωγ. Τον Οκτώβριο, τα γερμανικά στρατεύματα εκκένωσαν την Ελλάδα· αμέσως μετά άρχισε η αποχώρηση των δυνάμεων Κατοχής και από την Αλβανία. Στα τέλη του ίδιου μήνα, σχηματίστηκε, στο Βεράτι, Δημοκρατική Κυβέρνηση της Αλβανίας με πρόεδρο και υπουργό Άμυνας τον Χότζα. Στις 17 Νοεμβρίου, μετά από σκληρές μάχες, οι Γερμανοί άφησαν τα Τίρανα και στις 28 τη Σκόδρα: Η Αλβανία είχε απελευθερωθεί· κυρίαρχη δύναμη σε αυτήν αναδεικνυόταν το Ε.Α.Μ.

1.2. ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Το νέο Αλβανικό Κράτος αναδύθηκε μέσα από τον αγώνα κατά των Ιταλών και των Γερμανών· αυτό είναι κάτι που πρέπει να έχει κανείς συνεχώς υπόψη του, αν θέλει να κατανοήσει ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του.

Πράγματι, όσον αφορά τις πολιτικές εξελίξεις, διακρίνονται φάσεις κατά τις οποίες επικρατούσαν σαφείς τάσεις, συγκεκριμένα η περίοδος 1944-1948, χρόνια «πάλης κατά των αντεπαναστατών», εκείνη των ετών 1946-1948, φάση διασφάλισης της εθνικής ανεξαρτησίας, άλλη, από το 1948 μέχρι το 1976, αλλαγής -μπορεί να θεωρήσει κανείς- της κοινωνίας, και μία τελευταία, από το 1976 μέχρι σήμερα, διατήρησης των «κατακτήσεων του όλου αγώνα». Σε όλη όμως τη σύγχρονη πολιτική ιστορία της χώρας σαφέστατη είναι η προσπάθεια, αφενός, δημιουργία νέας, ανστηρά «ορθόδοξης» κομμουνιστικής πραγματικότητας και, αφετέρου, αποφυγής εμπειριών ανάλογων με τις δραματικές περιπέτειες που χαρακτήρισαν την Ιστορία της χώρας μέχρι και το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Χρήσιμη είναι, οπωσδήποτε, η συνοπτική παρουσίαση των κυριό-

τερων σταθμών της εξέλιξης των θεσμών του νέου Αλβανικού Κράτους. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η οικοδόμηση αυτού του τελευταίου άρχισε πριν ακόμη από την απελευθέρωση της χώρας· οι εξελίξεις φυσικά επιταχύνθηκαν μετά την αποχώρηση των δυνάμεων Κατοχής. Η απειλή δημιουργίας χαώδους κατάστασης αντιμετωπίστηκε έγκαιρα και αποτελεσματικά με τη συγκέντρωση όλων των κατά περιοχές διοικητικών αρμοδιοτήτων σε Συμβούλια Απελευθέρωσης, που είχαν αρχίσει να σχηματίζονται -κάτω από την αιγίδα του Ε.Α.Μ.- από το 1942 κιόλας και είχαν ανακηρυχθεί μόνοι φορείς της κατά τόπους εξουσίας το Μάιο του 1944. Ήδη όμως εμφανίζονταν στον ορεινό Βορρά ομάδες «λευκών παρτιζάνων», στις οποίες εντάσσονταν δυναμικά στελέχη και μαχητικοί οπαδοί του Balli Kombëtar και της Legaliteti: Κατά το 1945 και το 1946, η νεοπαγής εξουσία του Μετώπου κλονίστηκε επικίνδυνα - ιδίως στην περιοχή της Σκόδρας. Σύντονες ενέργειες όμως επέφεραν την αποδυνάμωση των «αντεπαναστατών»: ο εναντίον τους όμως αγώνας, έμελλε να κρατήσει, ουσιαστικά, μέχρι το 1950. Παράλληλα τον Αύγουστο του 1945, το Ε.Α.Μ. ονομάστηκε Δημοκρατικό Μέτωπο της Αλβανίας· στις 2 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου εξάλλου, έγιναν εκλογές για Συντακτική Συνέλευση, στις οποίες ψήφισαν όλοι οι πολίτες, άντρες και γυναίκες, από την ηλικία των 18 ετών και πάνω. Παρά τα κηρύγματα αποχής ορισμένων σοσιαλδημοκρατικών και φιλομοναρχικών πολιτικών οργανώσεων, το 90% των εγγεγραμμένων στους εκλογικούς καταλόγους πήγαν στις κάλπες· οι υποψήφιοι του Μετώπου βγήκαν σχεδόν παντού, νικητές. Η Συνέλευση συνήλθε στα Τίρανα, ανακήρυξε την Αλβανία Λαϊκή Δημοκρατία και επεξεργάστηκε το σύνταγμα της 14ης Μαρτίου 1945, με το οποίο εγκαθιδρυόταν η δικτατορία του προλεταριάτου, θεσπιζόταν η πλήρης εκκοσμίκευση του Κράτους και της παιδείας και εξαγγελόταν η γρήγορη ανάπτυξη «σοσιαλιστικού τομέα της οικονομίας»· στη συνέχεια η Συνέλευση ονομάστηκε Λαϊκή και έγινε το ανώτατο κρατικό όργανο. Πρόεδρος της κυβέρνησης είχε ήδη αναδειχθεί ο Εμβέρ Χότζα.

Η δεύτερη περίοδος χαρακτηρίστηκε από προσπάθεια «απορρόφησης» της Αλβανίας από τη Γιουγκοσλαβία· ως «όπλο» χρησιμοποιήθηκε το τεράστιο τότε γόητρο του στρατάρχη Τίτο και ως επιχείρημα η -κατά τους ιθύνοντες του Βελιγραδίου- άριστη διαβίωση των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου και άλλων περιοχών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας. Μερίδα προσωπικότητας του Κ.Κ.Α. υιοθέτησε τις σχετικές προτάσεις -ιδίως ο Κοσί Χοχε, υπουργός Εσωτερικών τότε και επικεφαλής της Κρατικής Ασφάλειας. Η αντίδραση των Εμβέρ Χότζα και Mehmet Shehu στάθηκε άκαρπη: διμερείς πράξεις, το σύμφωνο, συγκεκριμένα, Αμοιβαίας Συνεργασίας του Ιουλίου του 1946 και η οικονομική σύμβαση του Νοεμβρίου του ίδιου έτους, επισημοποιούσαν, κατά κάποιον

τρόπο, τη διαδικασία ενσωμάτωσης της Αλβανίας στη Γιουγκοσλαβία, εφόσον ιδρύονταν μικτές εταιρείες και καταργούνταν οι μεταξύ των δύο χωρών τελωνειακοί φραγμοί. Η 8η Ολομέλεια του Κ.Κ.Α. εξάλλου, που συνήλθε τον Φεβρουάριο του 1948, ενίσχυσε -με καθοριστικό μάλιστα τρόπο- την όλη τάση: με πρόσχημα την αντιμετώπιση της ελληνικής «μοναρχοφασιστικής επιβουλής», άρχισε να προετοιμάζεται η εγκατάσταση στην Αλβανία ισχυρών γιουγκοσλαβικών στρατιωτικών μονάδων. Ο Χότζα, που παρέμενε Γενικός Γραμματέας του Κόμματος, ειδοποίησε τον Στάλιν. Οι συνέπειες της κίνησής του αυτής φάνηκαν στα τέλη Ιουνίου του 1948: Η Κομμουνιστική καταδίκασε τότε το Γιουγκοσλάβο ηγέτη και, κάτω από την πίεση του γεγονότος αυτού, άλλαξε στα Τίρανα η κατεύθυνση των εξελίξεων.

Πράγματι, η 9η Ολομέλεια του Κόμματος θεώρησε τον Σεπτέμβριο, άκυρες τις διμερείς πράξεις που είχαν συναφθεί με τη Γιουγκοσλαβία και, γενικότερα, διέερηξε τους δεσμούς με αυτήν. Το Νοέμβριο άλλωστε πραγματοποιήθηκε, στην πρωτεύουσα πάντα, το Πρώτο Συνέδριο του Κ.Κ.Α. στη διάρκεια του οποίου έγιναν σοβαρά δήματα -ιδιαίτερα στους τομείς της οργάνωσης και της ιδεολογίας. Το Κόμμα, συγκεκριμένα, μετονομάστηκε σε Κόμμα Εργασίας της Αλβανίας (Κ.Ε.Α)- κάτι που θεωρήθηκε πως ανταποκρινόταν περισσότερο στην κοινωνιολογική πραγματικότητα της χώρας, απέκτησε δομές εμπνευσμένες από σοβιετικά πρότυπα, ενώ, παράλληλα, στόχοι του καθορίστηκαν η οικοδόμηση του σοσιαλισμού βραχυπρόσθεμα και, μακροπρόθεσμα, του κομμουνισμού. Ταυτόχρονα, ρυθμίστηκαν και πολλά άλλα σημαντικά θέματα και έγινε σαφές πια η κυριαρχία της προσωπικότητας του Χότζα, σφοδρού ήδη αντιπάλου του ρεβιζιονισμού.

Η «μάχη» για την οικονομική ανόρθωση της χώρας βρισκόταν τότε σε πλήρη εξέλιξη. Επιδιωκόταν, βέβαια, η εκβιομηχάνιση αλλά, παράλληλα, και η αύξηση της αγροτικής παραγωγής, η ποιοτική βελτίωσή της, καθώς και η αποτελεσματική διακίνηση των αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων. Ο περιφνημος θεσμός της «τριπλής αγοράς» - της «εγγυημένης από το Κράτος» που προοριζόταν για τους εργάτες και τους δημόσιους υπαλλήλους, κατόχους ήδη δελτίων τροφοδοσίας, της «αμοιβαίας», για τους αγρότες, στους οποίους επιβλήθηκε η υποχρεωτική ανταλλαγή των προϊόντων τους με βιομηχανικά, και της «ελεύθερης», όπου διοχετεύονταν τα πλεονάσματα της αγροτικής παραγωγής και μπορούσε να αγοράσει κανείς χωρίς δελτίο αλλά σε πολύ ψηλές τιμές- προκάλεσε, βέβαια, προβλήματα, αλλά έδειξε και τις γενικότερες τάσεις της όλης οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης. Ήδη τους πρώτους μήνες του 1949 ο θεσμός αχρηστεύθηκε, το πνεύμα του όμως εξακολούθησε να δεσπάζει, σε μεγάλο βαθμό, στην προσπάθεια μεταμόρφωσης της χώ-

ρας. Πράγματι, η διαδικασία συρρίκνωσης και, τελικά, πλήρους εξαφάνισης του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας είχε πια αρχίσει· σήμερα αυτός είναι ανύπαρκτος και αντανάκλαση της κατάστασης αυτής μπορεί να θεωρηθεί η ήδη θεσμοθετημένη παραίτηση του Κράτους από την είσπραξη φόρων.

Γεγονός όμως αποφασιστικής σημασίας, το οποίο έμελλε να κάνει την Αλβανία «πρώτη άθνη χώρα στον κόσμο» και, οπωσδήποτε, να τη φέρει στην πρωτοπορία μιας -μικρής είναι η αλήθεια- μερίδας του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος, υπήρξε ο αγώνας κατά της «θρησκευτικής ιδεολογίας», που έγινε στη δεκαετία του '60. Κορυφώθηκε το 1967: Μουσουλμάνοι ιεροδιδάσκαλοι, Ορθόδοξοι παπάδες και Ρωμαιοκαθολικοί ιερείς στάλθηκαν σε χωράφια ή εργοστάσια, τα τζαμιά, οι εκκλησίες και όλοι γενικά οι χώροι λατρείας μεταβλήθηκαν σε κινήματογράφους ή κλειστά γυμναστήρια και γήπεδα, κάθε θρησκευτική εκδήλωση απαγορεύτηκε. Με λίγα λόγια, η θρησκεία ήταν πια εκτός νόμου.

Αλβανική ιδιομορφία ή αντανάκλαση της Πολιτιστικής Επανάστασης, που εξελισσόταν την ίδια εποχή στη Κίνα, με την οποία η βαλκανική χώρα διατηρούσε τότε στενότερες σχέσεις; Γνώστες της ιστορίας των χωρών της Χερσονήσου του Αίμου κλίνουν περισσότερο προς την πρώτη άποψη- παρά τη χρονική σύμπτωση των δύο φαινομένων. Πράγματι, η θρησκευτική συνείδηση σχεδόν πάντοτε υποκαθιστούσε στη μεγάλη πλειοψηφία των Αλβανών -ή, έστω, επηρέαζε καθοριστικά- την εθνική· αυτό πρέπει να έχει κανείς αδιάκοπα υπόψη, για να μπορέσει να μελετήσει σωστά την όλη παρουσία τους στα Βαλκάνια κατά τους νεότερους ιδίως χρόνους αλλά και τις σχέσεις τους με τους άλλους λαούς. Κάθε λοιπόν προσπάθεια τόνωσης της εθνικής τους συνείδησης θα είχε περιορισμένη αναγκαστικά εμβέλεια, αν δεν προσβαλλόταν η θρησκεία. Οι μετά το 1944 εξελίξεις είχαν προετοιμάσει το έδαφος για προσπάθεια σε αυτήν την κατεύθυνση, προς την οποία άλλωστε είχε κάνει, πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, κάποια δειλά και μικρά βήματα και ο Αχμέτ Ζώγου.

Απόδειξη -ή τουλάχιστον ένδειξη- πως η όλη «στροφή» είχε αυτό το νόημα αποτελεί και η απουσία οργανωμένης λαϊκής αντίδρασης σε αυτήν. Παρά την προληπτική λήψη μέτρων από αρχές Κράτους, η φύση του οποίου προσφέρει μεγάλες δυνατότητες έμμεσης ή άμεσης καταστολής, το πλήγμα κατά της θρησκείας δεν θα σημείωνε πλήρη, στην ουσία, επιτυχία, αν οι Αλβανοί δεν έβλεπαν σε αυτό την επιβεβαίωση της συχνά όχι και τόσο φανεράς εθνικής τους ταυτότητας.

Τα αποτελέσματα των από το 1948 εξελίξεων βρήκαν την έκφρασή τους στο σύνταγμα της 28ης Δεκεμβρίου 1976. Σύμφωνα με αυτό, η Αλ-

βανία είναι «Λαϊκή Σοσιαλιστική Δημοκρατία», χώρα της δικτατορίας του προλεταριάτου, με λαό ενωμένο. Μόνη καθοδηγητική δύναμη της κοινωνίας και του Κράτους είναι το Κόμμα, γραμμή του οποίου καθορίστηκε η αδιάκοπη επανάσταση. Ανώτατο κρατικό όργανο είναι και πάλι η Λαϊκή Συνέλευση με 250 μέλη. Παράλληλα, θεσμοθετήθηκε το απαράδιαστο των συνόρων της Λαϊκής Δημοκρατίας καθώς και η απαγόρευση εγκατάστασης ξένων στρατιωτικών δυνάμεων και δάσεων στο έδαφός της. Η προσπάθεια αλλαγής της κοινωνίας και της χώρας, εξάλλου, κρίθηκε τότε πως είχε γίνει από δύσκολη, καθοριστική φάση. Τα διδάγματα της Ιστορίας αποκρυσταλλώνονταν σε πολιτικό σύστημα και επιβεβαιωνόταν η αλβανική «ορθοδοξία» μέσα στον σοσιαλιστικό κόσμο. Με άλλα λόγια, η χώρα θεωρούνταν αντικείμενο συνεχών και παντοειδών επιδουλών, η επιτυχής, μέχρι τότε, αντιμετώπιση των οποίων οφειλόταν -σύμφωνα με την ιδεολογία που επικράτησε- στη λαϊκή ενότητα, το Κόμμα και τον ηγέτη του Εμβέρ Χότζα. Για να αποτραπούν, επομένως, οδνηρηά 'πισωγυρίσματα', έπρεπε να μη διαρραγεί η πρώτη και εγγύηση για αυτό αποτελούσε μόνο η κυρίαρχη θέση του τελευταίου μέσα στο δεύτερο και του δεύτερου μέσα στην κοινωνία. Η κατά τη μέτεπειτα περίοδο, πριν και μετά το θάνατο, στα 1984, του Χότζα, έλλειψη ουσιαστικών αλλαγών στην πολιτική ζωή, δείχνει πως η μεγάλη πλειοψηφία των Αλβανών, συνειδητά ή ασυνειδητά, θεληματικά ή όχι, υιοθετεί τις αντιλήψεις αυτές. Δημιουργούνται σήμερα στη χώρα «υπόγεια» ρεύματα μερικής ή ολικής αντίδρασης ή και αντίστασης προς το σύστημα; Πληροφορίες τέτοιου είδους είναι πολύ δύσκολο -αν όχι αδύνατο- να συλλεγούν· υποθέσεις, βέβαια, γίνονται, αλλά απάντηση οριστική στο ερώτημα αυτό μόνο το μέλλον μπορεί να δώσει.

1.3. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η εξωτερική πολιτική της Αλβανίας ήταν ανέκαθεν περίπλοκη, δυσχερής στην κατανόηση και με οδνηρηές -συχνά- συνέπειες. Η υποτυπώδης έστω προσέγγιση του προβλήματος που συνιστά επιβάλλει την κατανόηση ορισμένων χαρακτηριστικών της χώρας και του λαού της.

Τα βασικότερα από αυτά είναι η φτώχεια του εδάφους και η ύπαρξη μεγάλου αριθμού Αλβανών έξω από τα σύνορα του εθνικού Κράτους. Το δεύτερο είχε και έχει εμφανείς επιπτώσεις στις σχέσεις της χώρας με τα όμορα ιδίως Κράτη· η πρώτη στάθηκε καθοριστικός παράγοντας σε εκείνες που αναπτύχθηκαν με Μεγάλες Δυνάμεις ή και Υπερδυνάμεις.

Πράγματι, ικανοποιητική ανέλιξη της οικονομίας της χώρας χωρίς εξωτερική βοήθεια ήταν ουσιαστικά ανέφικτη. Για αυτό άλλωστε και ο

Αχμέτ Ζώγου προσδέθηκε, κατά τον Μεσοπόλεμο, τόσο 'γερά' στο άρμα της Ιταλίας. Είναι γεγονός πως έλαβε σημαντική ενίσχυση από τη φασιστική κυβέρνηση· το τίμημα όμως ήταν πολύ βαρύ, εφόσον διακυβεύθηκε και τελικά χάθηκε η ανεξαρτησία της Αλβανίας. Πάντως, η δραματική κατάληξη του 'ανοίγματός' του αυτού έμελλε να αποτελέσει παράδειγμα προς αποφυγήν για πολλούς από τους μεταπολεμικούς ιθύνοντες της χώρας και ιδίως τον Εμβέρ Χότζα.

Έχει ήδη γίνει αναφορά στη μαχητική στάση που αυτός τήρησε στη διάρκεια των κρίσιμων ετών 1946-1948, όταν δηλαδή επιχειρήθηκε η «απορρόφηση» της Αλβανίας από τη Γιουγκοσλαβία. Οι τελικές εξελίξεις τον δικαίωσαν, τον περιέβαλαν με κύρος αδιαμφισβήτητο-αλλά και αμετάκλητα καθόρισαν τη γραμμή που θα ακολουθούσε στο μέλλον όσον αφορά τις σχέσεις της χώρας του με ισχυρά Κράτη: Να μην προχωράει ποτέ τόσο πολύ, ώστε να δημιουργείται απειλή για την ανεξαρτησία της πατρίδας του και, γενικότερα, για τα συμφέροντα των Αλβανών. Έτσι, η αναμφισβήτητη προσφορά του στον λαό που κυβέρνησε υπήρξε ακριβώς αυτή: Η με μεγάλο, έστω, κόστος εξασφάλισή του από τις κάθε είδους εξωτερικές επιδουλές καθώς και η τόνωση της -στο παρελθόν συχνά ανύπαρκτης- εθνικής του υπερηφάνειας.

Ο προσανατολισμός προς τη Σοβιετική Ένωση, που άρχισε 'επίσημα' τον Σεπτέμβριο του 1948, με την 9η Ολομέλεια του Κόμματος, οφειλόταν κυρίως στην ανάγκη ενίσχυσης της προσπάθειας εκδιομηχάνισης της Αλβανίας, η έναρξη της οποίας τότε προετοιμαζόταν. Υπήρξαν όμως και άλλοι παράγοντες -αποφασιστικής, μπορεί να πει κανείς σημασίας: Θεωρήθηκε ότι ο Στάλιν είχε σώσει τη χώρα από τον θανάσιμο εναγκαλισμό του Τίτο· αυτό καθώς και η βαθιά εκτίμηση και φιλία με τις οποίες περιέβαλε τον Χότζα, είχαν ως αποτέλεσμα την αναγωγή, στην Αλβανία, των εκδηλώσεων τιμής προς το πρόσωπο του Σοβιετικού ηγέτη σχεδόν σε λατρεία. Προβλήματα έμελλαν να ανακύψουν με τον θάνατο του τελευταίου στα 1953. Οι αποστάσεις τις οποίες βαθμιαία έπαιρνε ο Κρούτσεφ από τα πρότυπα που είχε διαμορφώσει ο στρατάρχης είχαν σύντομα αντίκτυπο στις σοβιετοαλβανικές σχέσεις. Η πρώτη εκδήλωση διάστασης ανάγεται σε γεγονότα του 1956, που ανατάραξαν τον κομμουνιστικό κόσμο. Πράγματι, αναφορικά με την κρίση στην Πολωνία και, κυρίως την ουγγρική εξέγερση, οξύτατες κατηγορίες απευθύνθηκαν από τα Τίρανα στη Μόσχα για έλλειψη αποφασιστικότητας σε ενέργειες πρόληψης -αλλά και καταστολής- της «αντεπανάστασης». Οι διαφορές γρήγορα θα μεταβάλλονταν σε χάσμα: Στις 16 Νοεμβρίου 1960, ο Χότζα, στη σοβιετική πρωτεύουσα τότε, τόνισε, μιλώντας στον ίδιο τον Κρούτσεφ, πως η Αλβανία δεν ήταν «εμπόρευμα» που μπορούσε κανείς να «αγοράσει ή να πουλήσει» τον Δεκέμβριο, τέλος, οι διπλωματικές

σχέσεις των δύο χωρών διακόπηκαν. Η Αλβανία περνούσε ήδη τον Μεγάλο Χειμώνα.

Στην πραγματικότητα, αυτός αποδείχτηκε όχι και τόσο μακρύς. Ήδη από την άνοιξη του 1961, η αλβανική κυβέρνηση είχε αποδυθεί σε σύντονες προετοιμασίες για να αντιμετωπίσει το 'κύμα δυσπραγίας' που θα προξενούσε η διακοπή της -σε όλους σχεδόν τους τομείς πολύ αισθητής- σοδιετικής βοήθειας· οι προετοιμασίες αυτές επικεντρώθηκαν σε ένα στόχο, την αυτάρκεια· η αδυναμία όμως πλήρους επίτευξής της, επέφερε την ολοκλήρωση της στροφής προς την Κίνα.

Πιστώσεις από το Πεκίνο είχαν ζητηθεί τους πρώτους κιόλας μήνες του 1961. Στα επόμενα έτη, η από την ασιατική χώρα ενίσχυση του αγώνα οικονομικής ανόρθωσης, που γινόταν τότε στην Αλβανία, έμελλε να είναι ποικιλόμορφη και σημαντική. Παράλληλα, εκδηλώθηκε και επηρεασμός σε ιδεολογικό επίπεδο: Η «επαναστατικοποίηση» της κοινωνίας, η έναρξη της οποίας εξαγγέλθηκε στην Αλβανία κατά τα τέλη του 1965, χαρακτηρίστηκε από ορισμένους μελετητές -παρά τις ιδιομορφίες που αναπτύχθηκαν στην εξέλιξή της- ως «μίνι πολιτιστική επανάσταση». Τα πρώτα όμως σύννεφα δεν άργησαν να φανούν στον ορίζοντα των σινοαλβανικών σχέσεων. Πράγματι, το 1968, η κινεζική ηγεσία αρνήθηκε να δώσει βαρύ οπλισμό στον αλβανικό στρατό, εκφράζοντας μάλιστα τη γνώμη πως, σε περίπτωση σύρραξης, αυτός έπρεπε να ακολουθήσει τακτική, στρατηγική και μεθόδους αντάρτοπολέμου. Η κρίση λοιπόν που ξέσπασε το 1977 και κορυφώθηκε τον επόμενο χρόνο, δεν ξάφνιασε κανένα στην ουσία, γιατί από καιρό υπέθεσκε: Η απόφαση που πάρθηκε, στο Πεκίνο, τον Ιούλιο του 1978, διακοπής της κάθε εισόδου βοήθειας προς την Αλβανία και εκτέλεσης έργων που γίνονταν εκεί κάτω από την επίδραση Κινέζων ειδικών βρήκε -σχετικά έστω- προετοιμασμένη την κυβέρνηση των Τιράνων. Από τότε η Αλβανία έζησε, διαμορφώνοντας δικό της, ιδιότυπο μοντέλο, κλεισμένη στον εαυτό της.

Πού έγκειται η πραγματική αιτία αυτών των διαδοχικών φάσεων στροφής και αντίθεσης προς τον καθένα χωριστά από τους 'γίγαντες' του κομμουνιστικού κόσμου; Μήπως στην προσπάθεια διαφύλαξης της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας; Στον αγώνα διασφάλισης εθνικών συμφερόντων; Στην έλξη, τέλος, σε προσωπικό επίπεδο του Χότζα από την προσωπικότητα του Στάλιν και, σε μικρότερο οπωσδήποτε βαθμό, από εκείνη του Μάο Τσε-Τουγκ; Ίσως όλες αυτές οι απόψεις να περιέχουν σπέρματα αλήθειας· είναι αδύνατο όμως να κατανοήσει κανείς σε βάθος τις περιόδους αυτές της αλβανικής Ιστορίας, αν δε λάβει υπόψη του τη θέση της Αλβανίας στα Βαλκάνια και, ιδίως, τις σχέσεις της με όμορες Δυνάμεις.

Έχει ήδη γίνει λόγος για τους Αλβανούς που ζουν έξω από τα όρια του εθνικού Κράτους. Όταν άρχισε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, αυτοί, στην πλειοψηφία τους, αποτελούνταν από Αρμπερέσηδες, Κοσοβάρους και Τσάμηδες. Οι τελευταίοι ζουν σήμερα στην Αλβανία. Έχοντας συνεργαστεί στενά με τους Ιταλούς αρχικά και, μετά τον Σεπτέμβριο του 1943, με τους Γερμανούς, ακολούθησαν τους τελευταίους στην αποχώρησή τους από την Ελλάδα, πέρασαν στην Αλβανία και εγκαταστάθηκαν στην πεδιάδα της Μουζακιάς καθώς και στα περίχωρα της Αυλώνας και του Δυρραχίου. Οι Αρμπερέσηδες πάλι είναι απόγονοι εκείνων που, μετά τον θάνατο του Σκεντέρμπεη, αναζήτησαν καταφύγιο στην Ιταλία· λίγο περισσότεροι από 100.000 σήμερα, δεν αποτελούν αιτία σοβαρών προστριβών μεταξύ Ρώμης και Τιράνων. Το πρόβλημα λοιπόν εντοπίζεται στους Κοσοβάρους.

Ο αριθμός τους είναι μεγάλος - 950.000 κατά την αλβανική κυβέρνηση. Ζουν στην αυτόνομη περιοχή Κοσονο-Μετοχίγια της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Στο παρελθόν, συχνά υπήρξαν αιτία έντασης μεταξύ Τιράνων και Βελιγραδίου· μετά το 1948, η ένταση μεταβλήθηκε ουσιαστικά σε ρήξη. Τη φύση των λόγων, εξαιτίας των οποίων δημιουργήθηκε αυτή η κατάσταση, την καταλαβαίνει κανείς καλύτερα, αν αναλογισθεί ότι -σύμφωνα με πηγές των Τιράνων πάντα- έξω από το Κοσσυφοπέδιο ζουν, σε γιουγκοσλαβικό έδαφος επίσης, άλλες 800.000 περίπου Αλβανοί - τη στιγμή που ο πληθυσμός της Αλβανίας είναι 3.000.000 περίπου. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, το πάγιο αίτημα των Κοσοβάρων για ανακήρυξη της περιοχής τους σε ομόσπονδη δημοκρατία είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί, γιατί υπάρχουν φόδοι πως κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε, μέσα στη Γιουγκοσλαβία, ισχυρή εστία αλβανικού εθνικισμού.

Επιπλέον, εξαιτίας της μεγάλης «κινητικότητας» των Αλβανών στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, πληθυσμοί αλβανικής καταγωγής και συχνά αλβανόφωνοι- εντοπίζονται σήμερα στη Βουλγαρία, Ρουμανία, Τουρκία και άλλες χώρες. Αν και, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, έχουν αφομοιωθεί από το εθνικό -και κάποτε και γλωσσικό- περιβάλλον μέσα στο οποίο διαβιούν, είναι σαφές σήμερα η προσπάθεια των Τιράνων να αποκαταστήσει πολιτιστικούς δεσμούς μαζί τους ή να συσφίξει αυτούς που ήδη υπάρχουν.

Βέβαια, υπάρχει και «αντίστροφο» πρόβλημα, η ύπαρξη μέσα στην Αλβανία εθνικής ελληνικής μειονότητας, τα μέλη της οποίας δεν είναι, κατά πάσα πιθανότητα, ούτε 35.000 μόνον -όπως διατείνονται τα Τίρανα- αλλά ούτε και 500.000—αριθμός τον οποίο προβάλλουν συχνά βορειοηπειρωτικοί κύκλοι. Στα σχετικά με τους Έλληνες αυτούς σημαντικά ζητήματα, που οπωσδήποτε αποτελούν εμπόδια στην πραγματοποίη-

ση πλήρους ελληνοαλβανικής προσέγγισης, έχουν προστεθεί σήμερα και άλλα -εκείνα δηλαδή τα οποία σχετίζονται με το όλο θέμα της άρσης της εμπολέμου καταστάσεως, που υπήρχε μεταξύ των δύο χωρών από το 1940.

Μάλιστα, ειδικά όσον αφορά την Ελλάδα, πρέπει να έχει κανείς υπόψη του πως μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν εκδηλωνόταν από τα Τίρανα μια -παραδοσιακή σχεδόν- δυσπιστία προς την Αθήνα. Πράγματι, οι κατά καιρούς προσπάθειες ενσωμάτωσης της Βόρειας Ηπείρου στο Ελληνικό Κράτος ερμηνεύθηκαν από τους Αλβανούς ως απόπειρες «κατάπιξης» της νεοπαγούς ανεξαρτησίας τους ή -έστω-«ακρωτηριασμού» της εθνικής τους εστίας. Η αποκατάσταση διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών τον Μάιο του 1971, η σύναψη μιας πρώτης διμερούς εμπορικής συμφωνίας τον Οκτώβριο του 1972 και δεύτερης τον Μάιο του 1976 αποτέλεσαν θετικά δήματα στην κατεύθυνση της προσέγγισης. Παράλληλα όμως, η σαφής απόρριψη ελληνικών προτάσεων, που διατυπώθηκαν τον Αύγουστο του 1975, για προώθηση της πολυμερούς συνεργασίας στα Βαλκάνια, έδινε το μέτρο της «καχυποψίας» της Αλβανίας απέναντι στον κόσμο που την περιβάλλει.

Συνοψίζοντας λοιπόν, μπορεί να πει κανείς ότι κύριος στόχος της εξωτερικής πολιτικής της μεταπολεμικής Αλβανίας -πολιτικής που συνδέεται άρρηκτα με την προσωπικότητα του Εμνέρ Χότζα- είναι, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, η εξεύρεση των απαραίτητων για την οικονομική ανόρθωση της χώρας πόρων και μέσων - χωρίς όμως να διακυβεύεται έτσι ούτε η εθνική ανεξαρτησία ούτε τα συμφέροντα των Αλβανών -και κάποτε των Αλβανοφώνων- που ζουν έξω από τα σύνορα του Κράτους. Κύριο χαρακτηριστικό της εξάλλου είναι πως, όποτε κρινόταν ότι τα συμφέροντα της χώρας ή γενικότερα των Αλβανών ήταν αντικείμενο έμμεσης ή άμεσης επιβουλής, η αλβανική ηγεσία προτιμούσε, ακριδώς για να τα διασφαλίσει, να απαρνηθεί τα οφέλη που απέρρεαν από τον προσανατολισμό σε μια Δύναμη. Πράγματι, η προσπάθεια του Κρούτσεφ να 'συμφιλιωθεί' με τον Τίτο τον Μάιο του 1955 καθώς και η υπόσχεση που έδωσε, τον Ιούνιο του 1960, στη Μόσχα, στον Σοφοκλή Βενιζέλο, πως θα υποστήριζε την παροχή ευρύτερης αυτονομίας, σε εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά θέματα, στην εθνική ελληνική μειονότητα της Αλβανίας, προκάλεσαν οργή στα Τίρανα και είχαν καθοριστική σημασία στην παραπέρα εξέλιξη των σοβιετοαλβανικών σχέσεων. Ανάλογο ρόλο στην τελική διάσταση Τιράνων-Πεκίνου είναι σαφές πως έπαιξαν οι προτροπές, το 1960, του Τσου Εν-Λάι για σύναψη συμμαχίας της Αλβανίας με τη Γιουγκοσλαβία καθώς και η θερμή υποδοχή που επιφυλάχθηκε στον Τίτο κατά την επίσκεψη του στην Κίνα, τον Σεπτέμβριο του 1977. Στη ρήξη της Αλβανίας με τη Σοβιετική Ένωση και, αργότερα, με

την Κίνα μεγάλη οπωσδήποτε σημασία είχαν και άλλοι παράγοντες - ι-
δεολογικοί, ή ακόμη, σύμφωνα τουλάχιστον με τις απόψεις ορισμένων
ερευνητών, προσωπικού χαρακτήρα· όσο όμως μπορεί να κρίνει κανείς
με βάση τις διαθέσιμες πηγές, αυτοί δεν πρέπει να ήταν οι καθοριστι-
κοί.

Σήμερα, πιθανότητες αλλαγής των συνόρων στη Βαλκανική δια-
φαίνονται πολύ λίγες. Παράλληλα, ο θάνατος του Εμβέρ Χότζα μπορεί
να αποτελέσει αφετηρία διαδικασίας για υιοθέτηση από την Αλβανία
άλλης στάσης -διαφορετικής από τη μέχρι τώρα- απέναντι στο όλο
πλέγμα των διεθνών σχέσεων. Οι ελπίδες για κάτι τέτοιο δεν μπορεί πα-
ρά να είναι βάσιμες· η υλοποίησή τους και μόνο άλλωστε είναι εκείνη
που θα επιτρέψει στον αλβανικό λαό να αναλάβει τον ρόλο που του
πρέπει τόσο τα Βαλκάνια όσο και ευρύτερα, στους κόλπους της διε-
θνούς κοινότητας.

1.4. ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

I. ΕΡΓΑ ΓΕΝΙΚΑ

- Ancel, Jacques, *Peuples et Nations des Balkans*, Παρίσι, 1936.
Castellan, Georges, *L' Albanie*, Παρίσι, 1980.
Frashëri, Kristo, *Histoire de l' Albanie. (Bref aperçu)*, Τίρανα, 1964.
Histoire du Parti de Travail de l' Albanie. (Έκδοση της Κεντρικής Επι-
τροπής του Κ.Ε.Α.), Τίρανα, 1971.
Marmullaku, Ramadan, *Albania and the Albanians*, Λονδίνο, 1975.
Pollo, Stefanaq et Puto, Arben, *Histoire de L' Albanie des origines à nos
jours*, Roanne, 1974. (Ελληνική μετάφραση Μπάμπη Ακτσόγλου,
Ιστορία της Αλβανίας από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα, Θεσσα-
λονίκη, 1979)
Skendi, Stravro (Ed.), *Albania*, Νέα Υόρκη, 1956.
Swire, J., *Albania. The Rise of a Kingdom*, Λονδίνο, 1929.
Universiteti Shtetëror i Tiranës. Instituti i Historisë dhë Gjuësisë. Sektori
i Etnografisë, *Etnografia Shqiptare*, Τίρανα, 1962.
(Ιδιαίτερα κατατοπιστικό και το άρθρο του Β. Κόντη, «Σύντομη
επισκόπηση των ελληνοαλβανικών σχέσεων *Ηπειρωτικό Ημερο-
λόγιο*, Γιάννενα, 1979, σσ. 146-164)

II. ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΚΕΙΜΕΝΩΝ, ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

- Ciano's Diplomatic Papers.* Edited by Malcom Muggeridge. Translated by
Stuart Hood, Λονδίνο, 1949.
Jacomoni di San Savino, Francesco, *La Politica dell'Italia in Albania*, Bo-
logna, 1965.

Hoxha, Enver, *Les Khrouchtchéviens. Souvenirs*, Τίρανα, 1980.
 Χότζα, Ενβέρ, *Δύο Φίλοι Λαοί*, Τίρανα, 1985.

ΙΙΙ. ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ ΕΙΔΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

1. ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΦΥΠΝΙΣΗ ΩΣ ΤΗΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

Frashëri, Kristo, «Les traits distinctifs de l'idéologie de la Ligue Albanaise de Prizren (1878-1881)», Διεθνές Ιστορικό Συμπόσιο «Η τελευταία φάσις της Ανατολικής Κρίσεως και ο Ελληνισμός (1878-1881)», Βόλος: 27-30 Σεπτεμβρίου 1981, *Πρακτικά* (Αθήνα, 1983), σσ. 257-268.

Kondis, Basil, *Greece and Albania, 1908-1914*, Θεσσαλονίκη, 1976.

K.V.Zh., «Η Αναγέννηση, 1800-1900», *Νέα Αλβανία* (Αθήνα), 1η Σεπτεμβρίου 1985, Β' έκδοση, τεύχος 1, σσ. 15-20

Παπαδόπουλου, Γεωργίου Χαραλάμπους, *Το χρονικό της δημιουργίας της Αλβανίας και του βορειοηπειρωτικού ζητήματος*, Αθήνα, 1985.

Παπαθεοδώρου, Αποστόλου, *Ο αυτονομαϊκός αγώνας της Βορείου Ηπείρου, 1914*, Αθήνα, 1985.

Pollo, Štefanaq, «La Ligue de Prizren et le problème de l'autonomie de l'Albanie», Διεθνές Ιστορικό Συμπόσιο «Η τελευταία φάσις της ανατολικής Κρίσεως και ο Ελληνισμός (1878-1881)», Βόλος: 27-30 Σεπτεμβρίου 1981, *Πρακτικά* (Αθήνα, 1983) σσ. 393-402.

Skendi, Stavro, *The Albanian National Awakening (1878-1912)*, Princeton University Press, 1967.

2. ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΩΣ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Botimet e komisjonit të kretmiveve të 25 Vjetorit të vetqeverrimit 1912-1937, *Sqipenija me 1937. Veprimi Shtetnor gjat njëzet e pesë vjeteve të parë të vetqeverrimit*, Τίρανα, 1937.

Γλαβίνα, Αποστόλου, *Το Αυτοκέφαλον της εν Αλβανία Ορθοδόξου Εκκλησίας επί τη βάσει ανεκδότων εγγράφων*, Γιάννενα, 1978.

Dako, Christo A., *Zogu the First, King of Albanians. (A sketch of his life and times)*, Τίρανα, 1937.

Giannini, Amedeo, *L' Albania dall' Indipendenza all' unione con l' Italia*, Μιλάνο, 1940⁴.

Μιχαλόπουλου, Δημήτρη, «Αλβανοί μαθητές της Σχολής Δοκίμων, 1926-1931» *Ναυτική Επιθεώρηση* (Αθήνα), τόμος 124ος, τεύχος 442 (Νοέμβριος—Δεκέμβριος 1986), σσ. 251-256.

Μιχαλόπουλου, Δημήτρη, «Προσπάθειες για σύμπραξη Αλβανίας και Κεμαλικής Τουρκίας: Η μυστική συμφωνία του 1922», *Ελληνική*

Ιστορική Εταιρεία, Ε' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, *Πρακτικά* (Θεσσαλονίκη, 1984) σσ. 95-108.

Μιχαλόπουλου, Δημήτρη, *Σχέσεις Ελλάδας και Αλβανίας, 1923-1928*, Θεσσαλονίκη 1986.

3. Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ

Amery, Julian, *Sons of the Eagle. A study in Guerilla War*, Λονδίνο, 1948.

Bardoshi, B. et Karego, T., *Le développement économique et social de la R.P. d' Albanie (1944-1974)*, Τίρανα, 1974.

(Ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες για τον αντιστασιακό αγώνα και ειδικότερα τη δράση του Εμβέρ Χότζα, στο διβλίο του Emmanuel Zakhos, *Albanie* [Παρίσι, 1972], σσ. 130-145.)